శ్రీః

మహామహోపాధ్యాయ శ్రీమద్గ

దాధరభట్టాచార్యరచితాయాం

గాదాధరీతిప్రథితాయాం

చిన్తామణిదీధితివ్యాఖ్యాయాం

పఞ్చలక్షణీ

సింహవ్యాఘ్రలక్షణసార్వభౌమపరిష్కారాన్తా

జి. రామస్వామిశాస్త్రిణా

మణిదీధితిభ్యాం సహ సంయోజ్య

సంస్కృత్య

మహీశూరపురీ విరాజమానాయాం

వాణీవిలాసముద్రాక్షరశాలాయాం

ముద్రాపితా

విజయతాన్తమాం.

౧౮౮౪ సం॥ డిశంబర్.

శ్రీరస్తు.

శ్రీదక్షిణామూర్తయేనమః.

(చింతామణిః) వ్యాప్తిగ్రహోపాయశ్చ వక్ష్యతే ॥

(దీధితిః) సర్వమిదంసతివ్యాప్తినిశ్చయేస్యాత్ సపవనసంభవతి । ఉపాయాభావాదిత్యతఆహ ॥ వ్యాప్తీతి ॥ సమారబ్ధానుమానప్రామాణ్య పరీక్షాకారణీభూతవ్యాప్తిగ్రహోపాయప్రతిపాదన * * * * * *

సర్వమిదం॥ అనుమానప్రామాణ్యవ్యవస్థాపకయుక్తి ప్రదర్శనం । వ్యాప్తినిశ్చయేసతీత్యన్వయః ॥ సపవ॥ వ్యాప్తినిశ్చయఏవ ॥ నసంభవతి॥ నోత్పత్తుమర్హతి ॥ ఉపాయాభావాత్ ॥నిశ్చాయకాభావాత్ । అనుమానప్రామాణ్యోపపాదకతయా వ్యాప్తిగ్రహోపాయస్యైవేదానీమభిధాతుముచితత్వాత్ వక్ష్యతఇత్యనేనతత్ప్రతిజ్ఞాం విధాయ వ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణమయుక్తమిత్యాశంకాం పరిజిహీర్షుస్తత్రాపి ప్రథమేతస్యవ్యాప్తిగ్రహోపాయ ప్రతిపాదనోపయికత్వరూపంబీజందర్శయన్ సర్వమిత్యాదిగ్రంథమవతారయతి ॥ సమారబ్ధేతి ॥ వ్యాప్తిగ్రహోపాయాకథనేనప్రామాణ్య వ్యవస్థాపనస్యా నిష్పన్నత్వాత్సమారబ్ధేతిపరీక్షావిశేషణం । పరీక్షాచపరమతనిరాకరణపూర్వకస్వమతవ్యవస్థాపనం । కారణీభూతేతిప్రతిపాదనవిశేషణం । యద్యపివ్యాప్తిగ్రహోపాయప్రతిపాదనస్యానుమానప్రామాణ్యవ్యవస్థాపకత్వకథనం నతస్యావశ్యకత్వప్రదర్శనాయ । వ్యాప్తిగ్రహోపాయశ్చవక్ష్యతఇత్యేతద్గ్రంథావతారణాద్వ్యాప్తిగ్రహోపాయస్యానుమానప్రామాణ్యోపపాదకత్వలాభేనైవ తల్లాభాత్। తథాపిప్రామాణ్యవ్యవస్థాపన నిర్వాహకతయాభవతు వ్యాప్తిగ్రహోపాయ ప్రతిపాదనస్యేదానీమాకాంక్షితత్వం।

(మూ) నన్వనుమితిహేతుభూతవ్యాప్తిజ్ఞానే కా వ్యాప్తిః॥ న తావదవ్యభిచరితత్వం॥ తద్ధి న సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వం॥ * * * * * *

(దీధి) ఇదానీం వ్యాప్తిస్వరూప నిరూపణమారభతే ॥ నన్విత్యాదినా ॥

ఏవమపి తన్న వ్యాప్తిస్వరూపనిరూపణం వినా సంభవతీతి ప్రథమతస్తదేవోదితమిత్యేతత్సూచనాయైతదభిహితం ॥ ఇదానీమితి॥ వ్యాప్తిఘటకీభూతావ్యభిచారాంశభానే బాధాభావముద్రయా వ్యభిచారజ్ఞానాభావో హేతుః సాధ్యసమానాధికరణవృత్తిహేతుతావచ్ఛేదకాంశగ్రహోపి శేషణజ్ఞానముద్రయా సహచారగ్రహోపి హేతురితి క్రమేణ వ్యాప్తిగ్రహోపాయప్రతిపాదనస్య వ్యాప్తి స్వరూపప్రతిపాద్యాపేక్షత్వాదితి భావః। ప్రథమతః పూర్వపక్షస్యైవాభిధానేన నిరూపయతీత్యసంగతం అతః ఆరభత ఇత్యుక్తం। నిరూపణస్య పరమతనిరాకరణపూర్వకసిద్ధాంతకథనరూపతయా పూర్వపక్షాభిధాన తత్ఖండనయోరపి తదారమ్భణరూపతేతి ధ్యేయమ్ ॥ మూలే న తావదవ్యభిచరితత్వమితి ॥ వ్యాప్తిరితి ప్రథమాన్తమనుషజ్యతే తథాచావ్యభిచారపదార్థో నానుమితిజనకజ్ఞాన విషయ ఇత్యర్థః । అనుమితిజనకత్వం నావ్యభిచారపదార్థావచ్ఛిన్న హేతు విషయతాఘటితధర్మావచ్ఛిన్నమితి పర్యవసితం । అత్ర హేతుమాహ ॥ తద్ధి న సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వమిత్యాది ॥ హి ॥ యతః । సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వాది రూపం ॥ తత్ ॥ అవ్యభిచరితత్వమ్ । స వ్యాప్తిరిత్యనుషంగేణాన్వయః । తథాచ సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వాదిరూపాః యే అవ్యభిచారపదార్థాః తత్తదవచ్ఛిన్నహేతువిషయతాఘటితధర్మావచ్ఛిన్నత్వాభావకూటవత్త్వాదితి నిరుక్త పర్యవసితసామాన్యాభావ సాధకో హేతుః ఫలితః। నచాప్రయోజకత్వం। విశేషాభావకూటస్య సామాన్యాభావ వ్యాప్యతాయాం అవివాదాత్ । తత్ర సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వాదిరూ

(౧౦) సాధ్యవద్భిన్న సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వం ॥ * *

(దీధి) అవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యక సద్ధేతావవ్యాప్తిమాశంక్యాహ ॥ సాధ్యవద్భిన్నేతి ॥ సాధ్యవద్భిన్నేయస్సాధ్యాభావ ఇత్యర్థః॥ * * *

పాఃయేపం వావ్యభిచారపదార్థాః తదవచ్ఛిన్నవిషయతాఘటిత వచ్ఛిన్నత్వాభావస్య ప్రత్యేకసాధకం హేతుంవక్ష్యతి ॥ కేవలాన్వయి న్యభావాదితి ॥ సాధ్యేఅత్యంతాభావా ప్రతియోగిత్వాన్యోన్యాభావ ప్రతియోగితా నవచ్ఛేదకత్వ రూప కేవలాన్వయిత్వ గ్రహదశాయాంఅత్యంతాన్యోన్యా భావయోః సాధ్యతద్వత్త్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వ భానాసంభవేన ప్రతియోగితయాసాధ్య తదాశ్రయవిశేషితాత్యంతాన్యోన్యాభావవదవృత్తిత్వావచ్ఛిన్న విషయతాయాస్తాదృశ విశేషదర్శియానుమితి జనకజ్ఞానే అభావాదిత్యర్థః । ఏవంచతాదృశ విషయతాశూన్యవృత్తిత్వమేవ అనుమితిజనకతాయాం దర్శిత సాధ్యసాధకోహేతురభిమతఇతి నాసిద్ధ్యాదిః । ఈదృశదిశా అగ్రిమహేతవోఽపిపరిష్కరణీయాః । దీధితౌఅవ్యాప్యేతి ॥ కపిసంయోగీ ఏతద్వృక్షత్వాదిత్యాదావిత్యర్థః॥ అవ్యాప్తిమితి ॥ తత్ర హేత్వధికరణే ఏతద్వృక్షే దావన్యదేశకాలావచ్ఛేదేన కపి సంయోగాద్యభావ సత్త్వాదితిభావః । సాధ్యవద్భిన్నో యస్సాధ్యాభావ వానితికర్మధారయే అభేదసంబంధేన సాధ్యవద్భిన్నీయం యత్సాధ్యాభావాధికరణం తదవృత్తిత్వమర్థస్స్యాత్ తథాసతితద్ఘటకీభూతసాధ్యభేదసంబంధేన సాధ్యవద్భిన్నీయం యత్ తదవృత్తిత్వస్యైవలక్షణత్వసంభవాత్సాధ్యాభావవత్త్వాంశస్యవైయర్థ్యమతస్సాధ్యాభావపదేన సాధ్యవద్భిన్నపదస్య సప్తమీతత్పురుషం వ్యాచష్టే। సాధ్యవద్భిన్న ఇతి ॥ తథాచసాధ్యవద్భిన్నవృత్తిర్యస్సాధ్యాభావః తద్వదవృత్తిత్వమర్థః । తత్ర పూర్వపదభేదేన సాధ్యవద్భిన్నీయావృత్తిత్వాదేర్న

ఘటకతావృత్త్యాదివిశేషణతయా సాధ్యవద్భిన్నస్యానివేశాదితి నసా
ధ్యాభావాంశవైయర్థ్యమితిభావః। అభావే సాధ్యీయత్వానివేశే హ్ర
దాదివృత్తిగగనాద్యభావవతిపర్వతాదౌ ధూమాదేర్వృత్తేరసంభవఇతి
తద్వారణాయసాధ్యపదసార్థక్యం। నచాధికరణభేదేనాభావభేదనయేతఏ
వైతల్లక్షణకరణాత్పర్వతాదేర్హ్రదాదివృత్త్యభావవత్త్వమితివాచ్యం
అవ్యాప్యవృత్తిప్రతియోగికాభావస్య వ్యాప్యవృత్తిత్వావ్యాప్యవృత్తి
త్వాదిరూపవిరుద్ధధర్మాధ్యాసేనభేదస్య లక్షణకర్తుః స్వీకృతత్వాదాకా
శాభావాదేర్భేదకాభావేనతస్యైక్యాత్ అతఏవ ఉక్తధర్మాణాం భేదక
త్వంపతాసిచనభేదకాసీత్యనేనదీధితికృన్నిరాకరిష్యతి। అథవా సాధ్యాభా
వపదమనుయోగితావిశేషసంబంధేన సాధ్యీయపరంఅభావీయవిలక్షణా
నుయోగితాలాభాయైవ అభావపదంనత్వభావత్వమపి నివేశ్యతే ప్రయో
జనాభావాత్ ఇత్థంచ సాధ్యవద్భిన్నవృత్తిస్తాదృశ విలక్షణసంబంధేన
సాధ్యీయయోః తద్వదవృత్తిత్వమిత్యేవార్థః। తత్రచ సాధ్యస్యయ
త్పదార్థావిశేషణత్వే హ్రదాదివృత్తిప్రమేయత్వాదిమతిపర్వతాదౌహే
తోర్వృత్తేరసంభవస్స్యాదితి తన్నివేశః। అత్రచ సాధ్యాభావస్సాధ్య
తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకోగ్రాహ్యః। అన్యథావహ్నిమాన్
ధూమాదిత్యాదౌహ్రదాదినిష్ఠ మహానసీయవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నప్రతి
యోగితాకవహ్న్యభావస్యధూమవతిసత్త్వేన పృథివీత్వాభావద్రవ్యత్వా
భావాన్యతరవాన్ జలత్వాదిత్యాదౌసాధ్యవద్భిన్నపృథివ్యాదినిష్ఠద్రవ్య
త్వాద్యాత్మకసాధ్యప్రతియోగికాభావస్య జలాదౌసత్త్వేనచావ్యాప్త్యా
పత్తేః! సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వేనాపి ప్రతియోగితా
విశేషణీయా। అన్యథాహ్రదాదివృత్తిసమవాయాదిసంబంధావచ్ఛిన్న
ప్రతియోగితాకవహ్న్యభావస్య ధూమాదిమత్యపివృత్తేరసంభవస్య
కాలికసంబంధేన ద్రవ్యత్వాభావాదౌ సాధ్యేకాలత్వాదిహేతౌ సాధ్య

వచ్ఛిన్నపరమాణుగగనాది వృత్తిదైశికవిశేషణతాసంబంధావచ్ఛిన్నప్ర
తియోగితాకసాధ్యాభావాత్మక ద్రవ్యత్వాదేర్హేత్వధికరణవృత్తిత్వే
నావ్యాప్త్యప్రసంగాత్ । అత్ర చ సాధ్యాభావవత్తాయాం సంబంధ
విశేషావచ్ఛిన్నత్వానివేశే వహ్నిమాన్ ధూమవత్త్వాదౌ [illegible]
త్తివహ్న్యభావస్య కాలికసంబంధేన సర్వత్రాదౌవృత్తేర్వ్యాప్తి
దైశికవిశేషణతావిశేషావచ్ఛిన్నత్వనివేశే కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతి
యోగితాకాకాశాభావాభావాదౌ దైశికవిశేషణతయాసాధ్యే ఆత్మ
త్వాదిహేతౌ సాధ్యవదిచ్ఛిన్నకాలాదివృత్తేరాకాశాభావాత్మకసాధ్యా
భావస్య ఆత్మాదిష్వవృత్తేః ఘటత్వాభావాదిసాధ్యకసద్ధేతౌ సాధ్యాభా
వస్య ఘటత్వాదేర్దైశికవిశేషణతాసంబంధేన వృత్తితాయాం మానాభా
వేనచావ్యాప్తిః అతఃసాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేన సాధ్యవత్తాజ్ఞానంప్రతి
తి యాదృశసంబంధేన స్వప్రకారకనిశ్చయః ప్రతిబంధకః తేనసంబంధే
నాభావవత్త్వంనివేశ్యం । సంయోగేనవహ్న్యాదౌ సాధ్యే తాదృశసంబం
ధో దైశికవిశేషణతా । కాలికసంబంధేనాకాశాభావాభావే దైశికవి
శేషణతయాసాధ్యే కాలికసంబంధ ఏవ తథా । సమవాయాదినా ఘటత్వా
దేరభావే దైశికవిశేషణతయాసాధ్యే సమవాయాదిరేవేతి న దోషః । న
చైవం వృక్షనిష్ఠాయాః కపిసంయోగాభావీయమూలావచ్ఛిన్న విశేషణ
తా తాదృశసంబంధేన వృక్షాదౌ తాదృశాభావవత్తాజ్ఞానేపి కపిసంయో
గవత్తాజ్ఞానోత్పత్తేః తాదృశసంబంధో న లక్షణఘటక ఇతి సాధ్యవదిచ్ఛి
న్నవృత్తిత్వ విశేషణం వ్యర్థమితి వాచ్యం । సంయోగతదభావయోరవి
రుద్ధత్వజ్ఞానాభావదశాయాం వృక్షః కపిసంయోగాభావవానితి జ్ఞాన
స్యాపి వృక్షే కపిసంయోగవత్తాజ్ఞానవిరోధితయా వృక్షనిష్ఠతదభావీయ
విశేషణతాయా అపి సాధ్యవత్తాజ్ఞానప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకీభూతసం
సర్గతాశ్రయత్వాత్ । కేచిత్తు । సాధ్యాత్మకస్వాభావనిరూపితప్రతి

యోగితావచ్ఛేదక సంబంధేన సాధ్యాభావవత్త్వం వివక్షితం సమవాయసంబం
ధేనాయత్సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకస్యాభావస్యసాధ్యాత్మక
స్య ఇతి నోక్తానుపపత్తిః । అథ సమవాయేన ప్రమేయత్వావచ్ఛిన్నసాధ్య
కద్రవ్యత్వప్రకారకప్రమావిశేష్యత్వాదిహేతుకస్థలే కాలికసంబంధస్యా
పితత్సంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాక ఘటాభావరూపప్రమేయనిరూ
పితప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాత్తేన సంబంధేనసాధ్యాభావవతి కాలే
హేతోర్వృత్తేరవ్యాప్తిః। నచసాధ్యనిరూపితస్వనిష్ఠప్రతియోగితావచ్ఛే
దకసంబంధనివేశాన్నాయందోషః కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నఘటాభావా
దిరూపప్రమేయస్య కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాయాః ఘటా
దావేవసత్త్వాత్కాలికసంబంధస్య సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నప్రమే
యాభావాత్మకస్వనిష్ఠప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధత్వవిరహాదితి వా
చ్యం । తాదృశప్రమేయాభావస్య కాలికసంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగి
తాకోయోఽభావః తస్యాపి ప్రమేయత్వేనసాధ్యతయాతన్నిరూపితతా
దృశప్రమేయాభావరూపస్వనిష్ఠప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వస్యకాలికసం
బంధే అక్షతతయా అవ్యాప్తేర్దుర్వారత్వాత్ । నచయావత్సాధ్యనిరూ
పిత ప్రతియోగితానివేశనీయా తథాచోపదర్శితాభావాత్మకయత్కించి
త్ప్రమేయ నిరూపిత స్వనిష్ఠప్రతియోగితావచ్ఛేదక కాలికసంబంధమా
దాయనదోషఇతివాచ్యం । అసమవేత ప్రమేయస్య సమవాయసంబం
ధావచ్ఛిన్నప్రమేయాభావోఽత్ర నాస్తీతిప్రత్యయావిషయతయాతాదృ
శప్రమేయాభావాభావత్వేనాభావాత్ తాదృశప్రమేయాభావనిష్ఠ
యావత్ప్రమేయ నిరూపిత ప్రతియోగిత్వాప్రసిద్ధ్యాఉక్తస్థలే అవ్యాప్తి
తాదవస్థ్యాత్ । నచసాధ్యతావచ్ఛేదక సంబంధేన వృత్తిమద్యావత్సాధ్య
నిరూపిత ప్రతియోగితాయాః నివేశనీయతయానోక్తాప్రసిద్ధిరితివాచ్యం।
సర్వత్రసమవాయిన్యేకయాసత్తయైవతాదృశప్రమేయాభావాభావవత్త్వా

సత్త్వహేతుకసమవాయ్యసంగ్రాహక గుణాదీనాంతాదృశ ప్రమే
యాభావాభావత్వేమానాభావేన దర్శితాప్రసిద్ధేర్దుర్వారత్వాదితి చేన్న।
సాధ్యతావచ్ఛేదక సంబంధేనవృత్తిమద్వృత్తించి సాధ్యనిరూపిత సం
ష్ఠప్రతియోగితావచ్ఛేదక సంబంధనివేశేనోపపత్తేః కాలికసంబం
చ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకస్య దర్శిత సాధ్యాభావాభావస్య సాధ్యత్వేపి
తస్య సాధ్యతావచ్ఛేదకసమవాయసంబంధేనావృత్తిత్వాత్ । నన్వేవమపి
కాలికసంబంధేన ప్రమేయసాధ్యక కాలత్వాదిహేతావవ్యాప్తిః కాలిక
సంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకప్రమేయాభావస్యాయః కాలికసంబం
ధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకోఽభావః తస్య స్వాభావాత్మకస్య ప్రమేయ
త్వేన సాధ్యస్యప్రతియోగితావచ్ఛేదకీభూత కాలికసంబంధేన కాలిక
సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రమేయాభావాధికరణే హేతోర్వృత్తేరితివాచ్యం।
తాదృశప్రతియోగితావచ్ఛేదక యత్సంబంధేన సాధ్యవద్భిన్నవృత్తిత్వమ
భావస్య తత్సంబంధేన తద్వత్త్వస్య వివక్షణీయత్వాత్ ఉక్తస్థలేచ సా
ధ్యాభావస్య కాలికసంబంధేన సాధ్యవద్భిన్నే అవృత్తేః । అథైవం తా
దృశప్రతియోగితాయాం స్వనిష్ఠత్వనివేశోవిఫలః తదనివేశే ఘటభిన్నం
ఘటత్వాభావాదిత్యాదౌ ఘటభేదాత్మక సాధ్యనిరూపిత ప్రతియోగితా
వచ్ఛేదకతాదాత్మ్యసంబంధేన ఘటత్వాత్మక సాధ్యాభావవతి ఘట
త్వే ఘటత్వాభావరూపహేతోర్వృత్తేరవ్యాప్తిప్రసక్తావపితాదృశావ్యా
ప్తేరీదృశవివక్షయైవవారణసంభవాత్ ఘటత్వరూపసాధ్యాభావస్య
సాధ్యనిరూపితప్రతియోగితావచ్ఛేదక తాదాత్మ్యసంబంధేనసాధ్యవద్భి
న్నే ఘటేఽవృత్తేః । నచైవంతాదృశసాధ్యస్యతాదృశసంబంధేనసాధ్య
వద్భిన్నవృత్తిరభావఏవాప్రసిద్ధ ఇతికథమవ్యాప్తి పరిహార ఇతి వాచ్యం ।
ఘటభేదస్యఘటత్వాభావ సమనియతత్వేనతదభిన్నతయాఘటత్వేపి
సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నా యాస్తాదృశప్రతియోగితాయాస్సత్త్వే

నతాదృశప్రతియోగితావచ్ఛేదక సమవాయేనసాధ్యవద్భిన్నవృత్తిఘట
త్వరూపసాధ్యాభావస్య ప్రసిద్ధిసంభవాత్ తాదృశాభావయోర్భేదే
స్వనిష్ఠస్వస్యప్రతియోగితావిశేషణత్వేపిఘటత్వరూపసాధ్యాభావనిష్ఠ
సాధ్యనిరూపితప్రతియోగితాప్రసిద్ధ్యాతద్దోషతాదవస్థ్యాత్ । సం
యోగిభేదస్యవ్యాప్యవ్యాప్యవృత్తిత్వరూపవైధర్మ్యేణసంయోగా
భావాభేదాసంభవేపిసంయోగవత్త్వప్రమావిషయతాభావాభేదేబా
ధకాభావాత్స్వరూపసంబంధస్యాపి సాధ్యనిరూపితప్రతియోగితావచ్ఛే
దకసంబంధతయా తేనసంబంధేన సాధ్యవద్భిన్నవృత్తేస్తాదృశప్రమావి
షయత్వరూప సాధ్యాభావస్యప్రసిద్ధ్యాసంయోగిభిన్నగుణత్వాదిత్యా
దావవ్యాప్తేరనవకాశాత్ ఇతిచేన్న । ప్రతియోగితాయాంస్వనిష్ఠత్వవి
శేషేకాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాక ఆకాశాభావాభావాదౌ
సాధ్యేఆత్మత్వాదిహేతావవ్యాప్తేర్దుర్వారత్వాత్ తాదృశసాధ్యస్య
యఃకాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాభావోదైశికవిశేషణతాసంబంధావచ్ఛి
న్నతదభావస్య తాదృశసాధ్యస్వరూపతయాదైశికవిశేషణతాసంబంధ
స్య సాధ్యనిరూపితప్రతియోగితావచ్ఛేదక సంబంధత్వాత్తేనసంబంధే
న ఆకాశాభావరూపసాధ్యాభావస్యసాధ్యవద్భిన్నకాలేహేతుమతిచవృ
త్తేః।ప్రతియోగితాయాంస్వనిష్ఠత్వవిశేషేదైశికవిశేషణతాయాః ఆకాశా
భావనిష్ఠసాధ్యనిరూపితప్రతియోగితావచ్ఛేదక సంబంధత్వవిరహేణావ్యా
ప్తేరనవకాశాత్।నచ సాధ్యనిరూపితస్వనిష్ఠప్రతియోగితావిశేషేసాధ్యా
భావపదోపాదానవైయర్థ్యం అభావాంతరనిష్ఠప్రతియోగితాయాస్సా
ధ్యనిరూపితత్వవిరహాదేవతద్వ్యావృత్తేరితివాచ్యం॥ స్వపదార్థస్యద్వివిధా
నివేశేనసాధ్యాభావనిష్ఠసాధ్యీయప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధేనసా
ధ్యాభావవత్త్వనివేశధ్రౌవ్యేణతత్పదవైయర్థ్యానవకాశాత్ తాదృశసం
బంధేన సాధ్యవద్భిన్నవృత్తిత్వమాత్రనివేశే సాధ్యవద్భిన్నవృత్త్య

భావాంతరవత్త్వే హేతోరవృత్త్యా అనుపపత్తేరిత్యాహుః ॥ అత్రేదంబో
ధ్యం ॥ సాధ్యవత్త్వగ్రహవిరోధిగ్రహవిషయసంబంధత్వేన సాధ్య
నిరూపితప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధత్వేన వానానుమిత్యౌపయిక
వ్యాప్తిశరీరే అభావసంబంధనివేశసంభవః। సాధ్యాదభేదేనవ్యాప్తి
డాత్। లాఘవేన తత్తత్సాధ్యకస్థలే తత్తత్సాధ్యాభావవతి దైశిక
విశేషణతాసమవాయాదిసంసర్గాణామేవ విశిష్యాభావసంబంధతయా
నివేశౌచిత్యముక్తరూపేణ విశేషణతావిశేషాదీనాంసంబంధతాయా అ
త్యంతమప్రామాణికతయా తత్ప్రకారావచ్ఛిన్నస్యసమ్బద్ధవిధయా వ్యా
ప్తిఘటకత్వాయోగాచ్చ। పరంతు యాదృశసాధ్యకస్థలే యాదృశసం
బంధోఽభావసంబంధతయా వ్యాప్తిఘటకః తత్పరిచయాయైవదర్శితో
క్తయః। తథాచ యాదృశసంబంధేన ప్రకృతసాధ్యవతి తద్భిన్నవృత్తి
సాధ్యాభావో న వర్తతే తాదృశసంబంధేన తద్వత్త్వం నివేశ్యమిత్యు
క్త్యైవ తత్పరిచయసంభవాదలం వాగ్జాలేన । సాధ్యాభావవత్పదేన
సాధ్యాభావత్వవిశిష్టాధికరణం వివక్షణీయం ॥ తేన గుణాన్యత్వవిశిష్ట
సత్తాభావవాన్ గుణత్వాదిత్యాదౌ విశిష్టానతిరిక్తతయా సత్తారూపసా
ధ్యాభావస్య గుణాదావసత్త్వేపి నక్షతిః గుణే గుణాన్యత్వవిశిష్టసత్తాభా
వో నాస్తీతి ప్రత్యయాత్ తత్ర తాదృశాభావత్వవిశిష్టాధికరణత్వాన
భ్యుపగమాత్ ॥ అత్రైతల్లక్షణే ఘటత్వఘటాకాశసంయోగాన్యతరా
భావవాన్ ఆకాశత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిః। ఘటత్వస్యావ్యాప్యవృత్తితయా త
ద్ఘటితాన్యతరాభావవద్భిన్నే ఘటేవర్తమానస్య ఘటాకాశసంయోగా
త్మకసాధ్యాభావస్య హేత్వధికరణే గగనేపి వృత్తేః సరవచ్ఛిన్నసాధ్యాభా
వవత్త్వానివేశేపి సాధ్యవద్భిన్నవృత్తిత్వనివేశస్య వైయర్థ్యాపత్తిశ్చేన్న ॥ ఏతల్ల
క్షణకర్తృమతే స్వప్రతియోగిసామానాధికరణ్యస్వప్రతియోగివైయధికరణ్యో
రూపవిరుద్ధధర్మాధ్యాసోఽభావభేదక ఇత్యేతాదృశయుక్త్యా ద్రవ్యవృత్తిసం

(౩) సాధ్యవత్ప్రతియోగికాన్యోన్యాభావాసామానాధికరణ్యం॥

(దీధి) కర్మాదౌసంయోగాద్యభావస్యాభిన్నత్వేమానాభావాదాహ॥ సాధ్యవదితి॥ * * * * *

యోగాభావ గుణవృత్తిసంయోగాభావయో ర్భేదసిద్ధిరిత్యవ్యాప్యవృత్తి సాధ్యకస్థలేఽవ్యాప్తిస్సమాధీయతే తథాచఘటాకాశసంయోగస్యోక్తా న్యతరాభావప్రతియోగిత్వేపి నతదభావరూపతా తథాసతి తాదృశవిరుద్ధధర్మయోస్సమావేశాపత్తేః తయోర్విరోధాభావేన సంయోగాభావస్యాప్యధికరణభేదేన భేదాసిద్ధేః అవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకేసర్వత్రైవావ్యాప్తేః ఏతదభిప్రాయేణ లక్షణాంతరస్యావతరణీయత్వాదితి గగనే అతిరిక్తఏవతదభావస్స్వీకరణీయః సచ నసాధ్యవద్భిన్నవృత్తిరితినదోషః॥ సాధ్యవద్భిన్నేవర్తతఇత్యనేన నిరవచ్ఛిన్నవృత్తిత్వరూపపర్యవసితార్థే తాత్పర్యాత్ ఘటాకాశసంయోగాత్యంతాభావమాదాయనదోషః ఇతితు న శ్రద్ధేయమ్॥ తథాసతి పుష్ప్రాద్యదికాలావచ్ఛేదేన అస్మదాద్యాత్మవృత్త్యాస్వాశ్రయాశ్రయత్వసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకజ్ఞానత్వాద్యభావేసాధ్యేసుఖాదావవ్యాప్తిః తత్ర సాధ్యవద్భిన్నే ఈశ్వరేతాదృశసంబంధేన నిరవచ్ఛిన్న వృత్తికస్యజ్ఞానత్వాదిరూపాభావస్యతేన సంబంధేన సుఖాద్యధికరణే అస్మదాద్యాత్మన్యపివృత్తేః। ఉత్పత్తి కాలావచ్ఛిన్నఘటాదివృత్తితాదృశసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకసత్తాభావాది సాధ్యకఘటత్వాదిహేతావవ్యాప్తిశ్చ॥ సంయోగాభావగుణయోః వ్యాప్యవృత్తిత్వావ్యాప్యవృత్తిత్వయోః ప్రతియోగిసామానాధికరణ్యప్రతియోగివైయధికరణ్యయోః వక్ష్యమాణరీత్యానవిరోధఇత్యభిప్రాయేణావ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకస్థలే అవ్యాప్త్యా లక్షణాంతరమవతారయతి॥ కర్మాదావితి ॥ ఇదంత్వవధేయం ॥ ద్రవ్యావృత్తిసంయోగాభావోనగుణాదాస్వీక్రియతే। అపితు క్లృప్తతద్వృత్తిసంయోగవత్త్వప్రకారకప్రమావిష

(౫) సకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠాభావప్రతియోగిత్వం ॥ * * *

(దీధి) హేతోస్సాధ్యవత్పక్షభిన్నదృష్టాంతవృత్తిత్వేనావ్యాప్తేరాహ ॥ సకలేతి ॥ సాకల్యం సాధ్యాభావవతి సాధ్యే చ బోధ్యం ॥ * *

యిత్యాద్యభావ ఏవ సంయోగాభావత్వం కల్ప్యతే అనంతగుణా
ధికరణే సంయోగాభావకల్పనామపేక్ష్య తత్తద్వ్యక్తికాభావే సంయోగా
ద్యభావత్వకల్పనే లాఘవాత్ । నచ సంయోగవత్త్వప్రకారకప్రమావిష
యత్వాద్యభావే ద్రవ్యత్వాభావద్రవ్యభేదసంయోగిభేదాదౌ వా సంయో
గాభావత్వం కల్ప్యత ఇత్యత్ర వినిగమకాభావ ఇతి వాచ్యం । తాదృశా
భావానాం సమనియతతయా అభేదాత్ । ఏవంచ ద్రవ్యవృత్తిసంయో
గాభావగుణవృత్తిసంయోగాభావయోర్భేదస్స్వప్రమాణ ఏవ ॥ అథైవం
ద్రవ్యత్వాభావాదీనామప్యానంత్యాపత్తిః కర్మాదౌ గుణవృత్తిద్రవ్యత్వా
భావో న కల్ప్యతే అపితు క్లృప్తాం ద్రవ్యవృత్తిద్రవ్యగుణాన్యతరత్వాభావ ఏవ తదభా
వస్త్వమిత్యాదితర్కానుగవేషణయా కర్మాదివృత్తిద్రవ్యత్వాభావస్య గుణాదివృ
త్తితదభావతో భేదసిద్ధిరితి చేత్ ఇష్టమేవైతదధికరణభేదేనాభావభేదవాది
నాం । నచైవం సంయోగాభావత్వకల్పనాయాం ధర్మిణామప్యానంత్యా
దుక్తవినిగమకాభావసమ్భవ ఇతి వాచ్యం । వినిగమనావిరహేణాపి ద్రవ్య
త్వాభావాదౌ సంయోగాద్యభావత్వకల్పనాయా నిష్ప్రత్యూహత్వాదితి ॥
హేతోరితి ॥ నానాధికరణకస్యేత్యాదిః ॥ అవ్యాప్తేరితి ॥ ఏతద్రూపవా
నేతద్రసాదిత్యాదౌ ఏతద్రసాద్యధికరణ ఏతద్రూపాధికరణస్య ద్విత్వా
దినా భేదసత్త్వేపి వ్యాసజ్యవృత్తిధర్మానవచ్ఛిన్నత్వేన సాధ్యవన్నిష్ఠప్రతి
యోగితాయాః ప్రతియోగ్యవృత్తిత్వేన వా భేదస్య విశేషితత్వేన లక్షణగ
మనసంభవాన్నాసంభవో దర్శితః ॥ సాకల్యమితి ॥ బోధ్యమిత్యస్య విశేషణ
మిత్యాదిః ॥ అత్ర సాధ్యాభావవతి సాకల్యవిశేషణసత్త్వ ఏవ సాధ్యే తద్విశేష
ణస్య వ్యావృత్తిస్సంగచ్ఛతే అన్యథా సాధ్యాభావవత్త్వాయాః హేతుమ

త్సాధారణ్యేపి సాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వం తద్వ్యక్తినిష్ఠాభావప్రతియోగిత్వ
మాదాయ నానావ్యక్తిసాధ్యకస్థలే తల్లక్షణ సమన్వయాసంభవాత్ అ
తః సాధ్యే తదభావవతి చేత్యనుక్త్వా సాధ్యాభావవతి సాకల్య విశేషణం
ప్రథమతో దర్శితం ॥ నచ సాధ్యాభావవతిసాకల్య విశేషణాసత్త్వేపి
వహ్నిమాన్ పర్వతాన్యత్వాదిత్యాదౌ అతివ్యాప్తివారణమేవ సా
ధ్యే సాకల్యప్రయోజనమస్తి ఉభయత్ర సాకల్య విశేషణాదానే యత్కిం
చిత్సాధ్యాభావవతి పర్వతే హేత్వభావసత్త్వాదతివ్యాప్తిః సాధ్యే సాక
ల్యవిశేషణసత్త్వే తు హ్రదాదావేవ సకలసాధ్యాభావవత్తయా తత్ర హే
తుసత్త్వేన అతివ్యాప్త్యుద్ధారాదితి నోక్తాభిప్రాయవర్ణనం సమ్యగితి వా
చ్యం ॥ సాధ్యాభావవతి సాకల్యవిశేషణాసత్త్వేపి సాధ్యే సాకల్య విశేషణ
స్యోక్తాతివ్యాప్తి వారణప్రయోజనకత్వసంభవేపి వక్ష్యమాణప్రయో
జనస్యైవ వాస్తవతయా తస్య సాధ్యాభావవతిసాకల్యవిశేషణసత్త్వ ఏవ సం
గతేరాదౌ తత్ప్రదర్శనస్యోచితత్వాత్ ॥ వస్తుతస్తు ॥ సాధ్యే సాకల్యవిశే
షణం పరిత్యజ్య సాధ్యాభావే సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితా
కత్వవిశేషణరూపకల్పాంతరస్యావలంబనీయతయా చరమమేవ తత్ప్రదర్శ
నముచితం । సాధ్యే తదభావవతి చ బోధ్యమిత్యుక్త్వా సాధ్యతావచ్ఛేదకా
వచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకో వా అభావో గ్రాహ్య ఇత్యుక్తౌ సాధ్యాభావ
వతిసాకల్యం నివేశ్యతే సాధ్యాభావో వా పరతాదృశో నివేశ్యతే ఇత్యే
తాదృశవికల్పః ప్రతీయేత సచ అసంగతః ఇతిసారం ॥ అవ్యాప్తివారణా
య సాధ్యాభావేసాకల్యవిశేషణే ధూమవాన్ వహ్నేరిత్యాదౌ సా
ధ్యతావచ్ఛేదకీభూతసంయోగసంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకసక
లసాధ్యాభావాధికరణం గుణాదిరేవస్యాత్ అయోగోళకాదేరార్ద్రేంధనా
సంయుక్తత్వావచ్ఛిన్నాభావానధికరణత్వాదిత్యతివ్యాప్తిః । వహ్నిమత్త్వ
ప్రకారక ప్రమావిషయో ధూమాదిత్యాదౌ సాధ్యతావచ్ఛేదకీభూత

(దీధి) సాధ్యాభావో వా సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకో గ్రాహ్యః ॥ తేనవిపక్షైకదేశస్థాభావప్రతియోగిని వ్యభిచారిణినాతివ్యాప్తిః ॥ నవా నానావ్యక్తిసాధ్యకసద్ధేతావవ్యాప్తిః ॥ * * *

స్వరూపసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాక తత్తద్విపక్షావృత్తిత్వ
న్నాభావస్య తత్తద్విపక్షమాత్రవృత్తితయాసకలసాధ్యాభావాధికరణా
ప్రసిద్ధ్యాఽవ్యాప్తిశ్చేతి తముపేక్ష్య సాధ్యసాకల్య విశేషణం నివే
శితం ॥ నను సాధ్యసాకల్య విశేషణదానేపి వహ్నిమాన్ ధూమాది
త్యాదావవ్యాప్తితాదవస్థ్యం పర్వతాదావపి పర్వతీయవహ్న్యాదివృత్త్యాది
నా అభావసత్త్వేన సకల సాధ్యాభావసత్త్వాత్ వ్యాసజ్యవృత్తిధర్మా
వచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వేనాభావవిశేషణేచ వహ్నిధూమోభయ
వాన్ వహ్నేరిత్యాదావతివ్యాప్తిః వహ్నౌ తథావిధ సకల సాధ్యా
భావానధికరణత్వాత్ సాధ్యతావచ్ఛేదకాతిరిక్తోయో వ్యాసజ్యవృత్తిధ
ర్మః తదనవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వనివేశనేచ లాఘవాత్సాధ్యతా
వచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వస్యైవాభావేనివేశనముచితం కిం
సాధ్యసాకల్యవిశేషణేనేత్యభిప్రేత్యతత్రైవాహ ॥ సాధ్యతావచ్ఛేదకే
    సాధ్యభావవతి సాకల్యవిశేషణప్రయోజనమాహ ॥ విపక్షేతి ॥ వై
కల్పికయోః సాధ్యతదభావయోః సాకల్య సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛి
న్నప్రతియోగితాకత్వవిశేషణయోరావ్యావృత్తిమాహ ॥ నవేతి ॥ ఏక
వ్యక్తి సాధ్యకే పటదూపవానే తద్రసాదిత్యాదౌ హేత్వధికరణే పూ
ర్వక్షణ వృత్తిత్వ విశిష్ట సాధ్యాభావో నప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛి
న్న ప్రతియోగివ్యధికరణః పూర్వక్షణవృత్తిత్వ విశిష్టే తద్రూపాదేరే
తద్రసాధికరణేవృత్తేః ఏతద్రూప తద్రూపోభయత్వావచ్ఛిన్నాభావోపి
నతథా ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాధికరణాప్రసిద్ధేః తత్ర లక్షణ
సంగతేరిత్యతో నానావ్యక్తికేత్యుక్తం । అతఏవ నావ్యాప్తిరేవోక్తానానాసంభ

(దీధి) అవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకవ్యాప్యవృత్తిసద్ధేతావవ్యాప్తేః వ్యభిచారిణ్యవ్యాప్యవృత్తావతివ్యాప్తేర్వారణాయ 'ఽభావాన్వయే' ప్రతియోగివైయధికరణ్యం బోధ్యం ॥ * * * * * * * * * * *

వ॰ ॥ అత్ర చ నానావ్యక్తిసాధ్యకత్వం వ్యధికరణద్వయవృత్తిసాధ్యతావచ్ఛేదకకత్వం అతఏవైతద్వృత్తియావద్ధర్మాణాం నైతత్త్వాదిత్యాదౌ నానావ్యక్తిసాధ్యకే అవ్యాప్తిరుపేక్షితేతి ॥ అవ్యాప్యవృత్తీతి ॥ కపిసంయోగీ ఏతద్వృక్షత్వాదిత్యాదావిత్యర్థః ॥ అవ్యాప్తేర్వారణాయేత్యన్వయః ॥ వ్యభిచారిణిచేతి ॥ ఏతద్వృక్షత్వాభావాత్ కపిసంయోగాదిత్యాదావిత్యర్థః ॥ అభావాన్వయే ॥ సాధ్యాభావే హేత్వభావేచ । తథాచ అవ్యాప్యవృత్తి సాధ్యకవ్యాప్యవృత్తిసద్ధేతావవ్యాప్తివారణాయ సాధ్యాభావే వ్యభిచారిణిచావ్యాప్యవృత్తావతివ్యాప్తేర్వారణాయ హేత్వభావే ప్రతియోగివైయధికరణ్యమిత్యర్థః ॥ యద్యపి హేత్వభావే ప్రతియోగివైయధికరణ్యవిశేషణస్యావశ్యకతయా కపిసంయోగికపివిభాగాదిత్యాద్యవ్యాప్యవృత్తిహేతుకే అవ్యాప్తివారణప్రయోజనకత్వం సాధ్యాభావే తద్విశేషణస్య సంభవతీతి వ్యాప్యవృత్తీత్యకించిత్కరం తథాపి హేత్వభావే తద్విశేషణప్రతిసంధానం వినైవ వ్యాప్యవృత్తిహేతుకస్థలే అవ్యాప్తినిరాసో భవతీత్యభిసంధాయైతదుక్తం ॥ ప్రతియోగివైయధికరణ్యంచ నప్రతియోగ్యధికరణావృత్తిత్వం అవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకే తథావిధహేతుకేచ తాదృశసాధ్యాభావ హేత్వభావాప్రసిద్ధ్యా అవ్యాప్తేః । అపితు ప్రతియోగ్యనధికరణవృత్తిత్వం తథాచ ప్రతియోగ్యనధికరణవృత్తిత్వవిశిష్ట సాధ్యాభావాధికరణేషు యావత్సు ప్రతియోగ్యనధికరణవృత్తిత్వవిశిష్టస్సన్ వర్తతే యోఽభావః తత్ప్రతియోగిత్వమర్థః। తేన కపిసంయోగీ ఏతద్వృక్షత్వాదిత్యాదౌ కపిసంయోగాద్యనధికరణగుణాదివృత్తిత్వోపలక్షిత కపిసంయోగాభావస్య

(దీధి) హేత్వభావోపిప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగివ్యధికరణో బోధ్యః । తత్ప్రతియోగిత్వంచ హేతుతావచ్ఛేదకరూపేణబోధ్యం ॥ * * * * * * * * * * *

హేత్వధికరణేసత్త్వేపినావ్యాప్తిః । నవా ఏతద్వృక్షత్వాత్ కపియోగాదిత్యాదౌ తథావిధకపిసంయోగాద్యభావస్యసకల సాధ్యాభావాధికరణేసత్త్వేప్యతివ్యాప్తిః। ప్రతియోగ్యనధికరణీభూత సాధ్యాభావాధికరణ యావన్నిష్ఠస్స్వప్రతియోగ్యనధికరణతాకాభావప్రతియోగిత్వ మితిఫలితోర్థః ॥ ప్రథమేసాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేనచరమేహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేనప్రతియోగ్యనధికరణత్వంబోధ్యం ॥ తేనఅయమాత్మాజ్ఞత్వమహాకాలాన్యతరత్వాదిత్యాదౌ వ్యభిచారనిరూపకాధికరణస్య కాలస్య కాలికసంబంధేన సాధ్యాధికరణత్వేపినాతివ్యాప్తిః । నవా వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ సాధ్యాభావాధికరణయావదంతర్గతకాలజ్ఞానాదిషు కాలికవిషయిత్వాదిసంబంధేనహేత్వభావప్రతియోగ్యధికరణతాసత్త్వేప్యసంభవోవ్యాప్తిర్వా ॥ ఇత్థంచప్రతియోగిత్వేసంబంధవిశేషావచ్ఛిన్నత్వేననవిశేషణీయే సంబంధాంశేగావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకయోఃసాధ్యాభావహేత్వభావయోః ఉక్తసంబంధేన ప్రతియోగిసమానాధికరణతయా అసంభవాతివ్యాప్త్యోరనవకాశాత్ ॥ హేత్వభావోపీతి ॥ అపిశబ్దేన సాధ్యాభావేపి ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవైయధికరణ్యం నివేశనీయమితి సూచ్యతే ॥ తేన విశిష్టసత్తావాన్ జాతేరిత్యాదౌ హేత్వధికరణగుణాదిషు సాధ్యాభావప్రతియోగినస్సత్తాదేస్సత్త్వేపినాతివ్యాప్తిః ॥అత్రసాధ్యాభావోపీత్యుక్త్యాఅగ్రిమతత్పదేనహేత్వభావపరామర్శాసంభవః తత్రహేత్వభావపదోపాదానేచాక్షరాధిక్యమితితన్నోక్తం॥ తత్ప్రతియోగిత్వం॥సాధ్యాభావవన్నిష్ఠాభావప్రతియోగిత్వం॥ హేతుతావచ్ఛేదకరూపేణ ॥హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న

(దీధి) తేన ద్రవ్యత్వాదౌ సాధ్యే విశిష్టసత్త్వాదౌ నావ్యాప్తిః । న వా విశిష్టసత్త్వా
త్వాదినా తాదృశాభావప్రతియోగిని సత్త్వాదౌ వ్యభిచారిణ్యతిప్రసంగః ॥

మిత్యర్థః ॥ హేత్వభావవిశిష్టప్రతియోగివైయధికరణ్యపక్షే ప్రతియోగి
తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వనివేశనప్రయోజనమాహ ॥ ద్రవ్యత్వాదావితి ॥
విశిష్టసత్త్వేతి ॥ గుణకర్మాన్యత్వవిశిష్టసత్త్వేత్యర్థః ॥ ప్రతియోగితాయాం
హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వనివేశనస్య ఫలమాహ ॥ న వేతి ॥ అత్రా
పి ద్రవ్యత్వాదౌ సాధ్యే ఇత్యనుషజ్యతే ॥ విశిష్టసత్త్వాత్వాదినా ॥ గుణక
ర్మాన్యత్వవిశిష్టసత్త్వాత్వాదినా ॥ తృతీయార్థః అవచ్ఛిన్నప్రతియోగి
తాకత్వం తస్య చాభావేఽన్వయః । ప్రతియోగిపదార్థైకదేశప్రతియో
గిత్వాన్వితమవచ్ఛిన్నత్వం వా తదర్థః ॥ తాదృశాభావేతి । సకలసాధ్యా
భావవన్నిష్ఠాభావేత్యర్థః । న చ హేత్వభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకా
వచ్ఛిన్నవైయధికరణ్యస్థలే హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవైయధికరణ్య
మేవ నివేశ్యతాం తతోఽపి తత్ప్రయోజననిర్వాహాత్ తథా చ ద్రవ్యం సత్త్వా
దిత్యాదౌ విశిష్టసత్త్వాభావస్య హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నసమానాధిక
రణత్వేనైవ అతివ్యాప్తివారణసంభవాత్ ప్రతియోగితాయాం హేతుతావ
చ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వనివేశనమఫలమితి వాచ్యం । హేతుతావచ్ఛేదకావ
చ్ఛిన్నవైయధికరణ్యనివేశే సకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠాయా హేతుతావ
చ్ఛేదకావచ్ఛిన్నానధికరణవృత్తిత్వవిశిష్టనిరూపితాధికరణతానిరూపకాభావప్రతియోగిత్వమర్థః స్యాత్ తదపేక్షయా సకలసాధ్యాభా
వవన్నిష్ఠాయా హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నయాదృశప్రతియోగితావ
చ్ఛేదకావచ్ఛిన్నానధికరణతా తద్వత్త్వరూపాస్మదీయఫలితార్థస్య
గురుత్వాత్ । న చ మమాపి సకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠం యద్ధర్మావచ్ఛిన్నా
నధికరణత్వం తద్ధర్మవత్త్వమిత్యర్థః స చాతిలఘురితి వాచ్యం ॥ ఏతాదృ
శార్థకరణే మూలోక్తప్రతియోగితాయాం వ్యాప్తిత్వం వ్యాహన్యేత ఇతి

(౮౦) సాధ్యవదన్యావృత్తిత్వం వా। కేవలాన్వయిన్యభావాత్॥* *

(దీధి) యత్రైకవ్యక్తికం సాధ్యం విపక్షో వా తత్ర నిర్ధూమత్వవ్యా
ప్యత్వేన సాధ్యే నిర్వహ్నిత్వాదౌ చావ్యాప్తిః। తత్ర హేత్వభావస్య వ
హ్న్యాదేః ప్రత్యేకం యావద్విపక్షావృత్తిత్వాదత ఆహ॥ సాధ్యవదితి

మూలానుసారేణ దీధితికృతా గుర్వర్థానుసరణాత్ ఉక్తవిశేష్యవిశేషణ
భావేన నివేశ్యార్థవిశేషణతానవకాశాత్॥ ఏతల్లక్షణం దూష
యిత్వా ఉత్తరలక్షణమవతారయతి॥ యత్రైకవ్యక్తికమితి॥ యత్రైక
వ్యక్తికం సాధ్యం తత్రావ్యాప్తిరిత్యన్వయః। ఏతద్రూపవానేతద్రూపాదితాక
దౌ అవ్యాప్తిరిత్యర్థః। అనేకాశేషత్వరూపసాకల్యస్య సాధ్యే
అసత్త్వాదితి భావః॥ సాధ్యే సాకల్యవిశేషణం పరిత్యజ్య కల్పాంత
రానుసరణాన్న తత్రైతద్దోషావకాశ ఇత్యత ఆహ॥ విపక్షో వేతి॥ విప
క్షస్సాధ్యాభావవాన్ అత్రాప్యేకవ్యక్తిక ఇత్యస్య విపరిణతస్యానుషంగః। త
థా చ తద్ఘటభిన్నం పటత్వాదిత్యాదౌ సాధ్యాభావవతి తద్ఘటాదౌ సాకల్యా
ప్రసిద్ధ్యా అవ్యాప్తిరిత్యర్థః। సకలశబ్దస్యాశేషమాత్రపరత్వే దోషాం
తరమాహ॥ నిర్ధూమత్వవ్యాప్యేతి॥ తత్త్వేన॥ నిర్ధూమత్వవ్యాప్యత్వే
న। తథా చ ధూమత్వావచ్ఛిన్నాభావవ్యాప్యవాన్ వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నా
భావాదిత్యాదౌ ఇత్యర్థః॥ నిర్ధూమత్వావచ్ఛిన్నే సాధ్యే ఏకవ్యక్తిక
తయా పూర్వదోషాక్రాంతత్వేన తద్వ్యాప్యసాధ్యకానుసరణం॥ నిర్ధూ
మత్వవ్యాప్యస్య హ్రదత్వాదేస్తాద్రూప్యేణ సాధ్యతాయాం సద్ధేతుత్వా
నుపపత్తిః అతస్తత్త్వేనేత్యుక్తం॥ హేత్వభావస్యేతి॥ అథ వహ్న్యాత్మక
హేత్వభావస్య ప్రత్యేకం సకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠత్వాసంభవేపి సక
లతన్నిష్ఠవహ్న్యభావాదిభేదప్రతియోగితామాదాయైవ లక్షణం సం
గమనీయం। హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన ప్రతియోగివైయధికరణ్యావి
శేషాదేవ వ్యభిచారిణి సంబంధాంతరావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకహేత్వ

భావమాదాయాతి ప్రసంగానవకాశేన హేత్వభావప్రతియోగితాయాం
హేతుతావచ్ఛేదక సంబంధావచ్ఛిన్నత్వానివేశాత్ ॥ మైవం ॥ వహ్ని
మద్భేదహేతుతాభిప్రాయకోఽయంగ్రంథః । తత్రహేతుభేదమాదాయా
విలక్షణగమనాసంభవః భేదభేదస్యానవస్థాభయేన అధికరణస్వరూ
పతయాతస్యచ ప్రత్యేకంవిశ్రాంతతయా యావద్విపక్ష వృత్తిత్వాసం
భవాదితి ॥ తన్న ॥ ఆకాశాభావాద్యధికరణకభేద భేదస్యాకాశాద్యభావా
ధికరణస్వరూపతయా తస్యచయావద్విపక్షవృత్తిత్వేన తమాదాయై
వలక్షణగమనసంభవాత్ ; నచేదృశరీత్యాఆకాశాభావమాదాయభేదహే
తుకవ్యభిచారిణ్యతివ్యాప్తిప్రసక్త్యాహేత్వభావత్వేనసకలసాధ్యాభా
వాధికరణవృత్తిత్వంవివక్షణీయం తథాసత్యధికరణస్వరూపాభావస్య
స్వస్మిన్నేవతదభావత్వేన వృత్తిరితినాతివ్యాప్త్యవకాశః ఏవంచాకాశా
భావ మాదాయనోక్తావ్యాప్తిపరిహారసంభవఇతివాచ్యం । ఉక్తస్థలే ఆకా
శాభావస్యహేతుతావచ్ఛేదక సంబంధేన ప్రతియోగివైయధి
కరణ్యవిరహాదేవాతివ్యాప్తివారణసంభవేన ఏతాదృశవిశ
షాయానిష్ప్రయోజనకత్వాత్ వహ్నిమద్భేదహేతుకస్థలేచసాధ్యా
భావాధికరణస్యహేతురూపప్రతియోగ్యనధికరణత్వేనఆకాశాభావరూ
పహేతుభేదస్య ప్రతియోగివ్యధికరణత్వేన అవ్యాప్తివారణసంభవాది
తిచేత్ ॥ అత్రకేచిత్ ॥ యత్రవహ్న్యభావాన్యత్వవిశిష్టనిర్ధూమత్వ
వ్యాప్యంసాధ్యం వహ్న్యభావాన్యత్వవిశిష్టవహ్న్యభావోహేతుః తత్ర
వహ్న్యభావస్యాపిసకలసాధ్యాభావవదంతర్గతతయాతత్రవహ్న్యభా
వభేదాసత్త్వేనతమాదాయలక్షణగమనాసంభవాత్ । నచ తాదృశ విశి
ష్టహేతుకస్థలేహేతుభేదస్య సకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠత్వాసంభవేపి అ
ఖండస్యవిశిష్టాత్యంతాభావస్యతథాత్వమాదాయైవలక్షణంసంగమనీ
యమితివాచ్యం । ప్రాచీనమతే విశిష్టాభావస్యవిశేష్యాభావవిశే

వణాభావాభ్యామనతిరిక్తత్వేన తాదృశవిశిష్టాభావస్యవహ్న్యభా
వత్వవహ్న్యుభయరూపత్వేన సకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠత్వాసంభవాత్॥
అత్రైవమపి విషయితాదిసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకస్యవహ్న్యభా
వాత్యంతాభావస్యాఖండతయాసకలధూమవన్నిష్ఠతయాతమాదా[illegible]
ణంసంగమనియమితిచేన్న। వృత్త్యనియామకతయావిషయితాదిసం[illegible]
నామత్యంతాభావప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వాత్ సంయోగాదిరూపవ్యా
ధికరణసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకవహ్న్యభావాద్యభావస్యాఖం
డస్యసకలధూమవన్నిష్ఠత్వేపితదభావప్రతియోగితానహేతుతావచ్ఛేదకీ
భూతవహ్న్యభావత్వావచ్ఛిన్నాతత్రలాఘవేనాభావత్వస్యైవావచ్ఛేద
కత్వాదితిన తమాదాయాపిలక్షణసంగతిః। నచ గురుధర్మావచ్ఛిన్న హే
తుకస్థలేలక్షణసంగమనాయపారిభాషికమేవావచ్ఛేదకత్వం హేతుతా
వచ్ఛేదకేనివేశ్యం తథాచ వహ్న్యభావత్వాదేరపితాదృశావచ్ఛేదకత్వ
మక్షతమేవేతివాచ్యం। ఏతల్లక్షణస్యపరిత్యాజ్యతయాఖిలదోషోద్ధా
రానావశ్యకత్వేనపారిభాషికావచ్ఛేదకత్వంననివిష్టమిత్యభిప్రాయేణై
వతద్దోషదానాదితివదంతి॥ తదసత్॥ తథాసత్యపిసకలసాధ్యాభావవ
న్నిష్ఠకాలికసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకవహ్న్యభావాభావమాదా
యలక్షణసమన్వయసంభవాత్। నచజన్యమాత్రస్యకాలోపాధితాన
యేసాధ్యాభావవతిపర్వతాదౌకాలికసంబంధేన వహ్న్యభావసత్వాత్
తత్రతత్సంబంధేన తదభావోనవర్తతఏవేతివాచ్యం। కాలికసంబంధేనత
త్రవహ్న్యభావసత్వేపి ప్రతియోగ్యనధికరణీభూతవహ్నిమద్దేశావచ్ఛే
దేనతత్ర తత్సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకతదభావస్యాపిసత్వాత్
ఏవం విశిష్టాభావస్య విశేష్యాభావ విశేషణాభావాభ్యామనతిరిక్తత్వే
ద్రవ్యం విశిష్టసత్త్వాదిత్యాదావేవావ్యాప్తి సంభవేతము పేక్షాయాః
నిర్బీజత్వాచ్చ। ఏతేన విశేషణతావిశేషసంబంధేన వృత్తిమ

టితసామానాధికరణ్య సంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకధూ
మాభావవ్యాప్యవాన్ తాదృశసామానాధికరణ్య సంబంధావచ్ఛిన్నప్ర
తియోగితాక వహ్న్యభావాదిత్యేతత్సంగం తత్రధూమసామానాధికరణ్య
రూపస్య సకలసాధ్యాభావస్యాధికరణం హేతురపి తస్య సామానాధికరణే
సత్వాత్తత్ర చ హేతుభేదమాదాయాపినలక్షణ సమన్వయసంభవః
అత్యంతాభావమాదాయ తదసంభవో దర్శితరీత్యావసేయః । ఇత్థంచవిశి
ష్టాభావస్య విశేష్యాభావవిశేషణాభావాభ్యామతిరిక్తత్వేపినదోషాసం
గతిరితి పరాస్తం । తత్రాపి కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాభావమాదాయ
దోషవారణసంభవాత్ తస్మాత్ప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధేనైవ ప్రతి
యోగివైయధికరణ్యంనివిష్టం ప్రతియోగితాచ హేతుతావచ్ఛేద సంబం
ధావచ్ఛిన్నత్వేననివిష్టేత్యభిప్రాయేణైవైతద్వ్యాఖ్యానం । హేతుతా
వచ్ఛేదకసంబంధేన ప్రతియోగివైయధికరణ్యాప్రవేశేత్వగ్రిమలక్షణా
పేక్షయాగౌరవమేవైతల్లక్షణ పరిత్యాగేబీజం॥ ఏతేన సకలశబ్దస్యవ్యా
పకత్వార్థకతయాసాధ్యాభావవ్యాపకీభూతాభావ ప్రతియోగిత్వమే
వైతల్లక్షణనిష్కృష్టార్థః । ధూమవాన్ వహ్నేరిత్యాదౌ ప్రమేయత్వా
దినా వహ్న్యభావస్య సాధ్యాభావవ్యాపకత్వేపినక్షతిః య
ద్రూపావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకాభావత్వం సాధ్యాభావవ్యాపకతా
వచ్ఛేదకం తద్రూపవత్త్వస్యైవలక్షణత్వాత్ । ఏవంచ హేత్వభావే ప్రతి
యోగివైయధికరణ్యం ననివేశ్యతే వ్యాపకతాలక్షణే ప్రతియోగివైయధికర
ణ్యానివేశేనావ్యాప్యవృత్తిహేతుకవ్యభిచారిణి హేత్వభావస్యసాధ్యా
భావవన్నిష్ఠహేతురూపాభావ ప్రతియోగితయా వ్యాపకత్వాభావే
నాతివ్యాప్తివిరహాత్ వ్యాపకతాశరీరేచ హేతుతావచ్ఛేదక సంబంధేన
సాధ్యాభావవన్నిష్ఠత్వనాభావేనివేశ్యం। తేనవహ్న్యభావవతి కాలికాది
సంబంధేనమహానసాద్యవృత్తికాభావస్యావృత్తేరపి ధూమాభావాదేర్నసా

ధ్యాభావవ్యాపకతాక్షతిః । సత్తావాన్ జాతేరిత్యాదౌ సాధ్యాభావవ
తి హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేనవృత్తే రప్రసిద్ధ్యాఽవ్యాప్తిస్తు లక్షణ
పంచకఏవదోషః । అస్తువా హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన హేతుమత్తా
జ్ఞానం ప్రతియాదృశసంబంధేనహేత్వభావవత్తాగ్రహఃప్రతిబంధకః
తాదృశసంబంధేనస్వానవచ్ఛిన్నాధికరణభిన్నసాధ్యాభావాధికరణకంయద్వృ
త్తిత్వంతద్భిన్నత్వమేవసాధ్యాభావవ్యాపకతావచ్ఛేదకత్వంఇత్థంచస
త్తావాన్ జాతేరిత్యాదౌవేతాదృశంస్వంజాతిత్వాభావత్వాదికమేవతద్భి
న్నంచజాత్యభావత్వమితిలక్షణసమన్వయః।ఇత్థంచఏతద్వృక్షత్వాత్ కపి
సంయోగాదిత్యాదౌకపిసంయోగాభావత్వావచ్ఛిన్నాధికరణత్వాప్రసి
ద్ధ్యాకపిసంయోగాభావత్వంనైతాదృశంస్వమితికపిసంయోగాభావత్వ
స్యసాధ్యాభావవ్యాపకతావచ్ఛేదకత్వాదవ్యాప్తివారణాయహేత్వ
భావేప్రతియోగివైయధికరణ్యందేయమేవనదేయమేవాఽధికరణత్వా
భావస్యైవ అధికరణభిన్నత్వస్థానేనివేశనీయత్వాత్ కపిసంయోగాభా
వాదేరపి తదధికరణతాయాఅవ్యాప్యవృత్తితయాతదభావస్యసాధ్యా
భావవతిసత్త్వేనాతివ్యాప్త్యనవకాశాత్ అధికరణత్వాభావాదిశ్చాభావ
ప్రతియోగికతయాఅతిరిక్తఏవేతివిశేషణతావిశేషేణైవతద్వృత్త్వం సాధ్యా
భావవతివిశేషణీయమితి।ఏవంచనిర్ధూమత్వవాప్యవాన్నిర్వహ్నిత్వా
దిత్యాదౌహేత్వభావస్యవహ్న్యాదేఃప్రత్యేకంయావద్విపక్షావృత్తిత్వేపి
హేత్వభావత్వేనతేషాంసాధ్యాభావవ్యాపకత్వాన్నావ్యాప్తిరితి పూర్వ
పక్షోప్యకించిత్కరః।యత్రయావతాంసాధ్యాభావవతాంసంభవస్తత్రప్రా
తిస్వికరూపేణతత్తదధికరణవృత్తిత్వమేవహేత్వభావవిశేషణతయాలక్షణ
ఘటకంనతుసాధ్యాభావవ్యాపకత్వమిత్యభిప్రాయేణైవఏతద్దోషదానాత్
ప్రకారాంతరానుసరణేన పరిష్కారేసకలలక్షణానామేవపరిష్కారసం
భవాత్ ఇతికృతంపల్లవితేన ॥ సాధ్యవద్వ్యక్తివిశేషభేదమాదా

(దీధి) అత్రాన్యోన్యాభావస్య సాధ్యతావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వం
వ్యుత్పత్తిబలలభ్యం । నహి ఘటవతి నీలో ఘటో ఘటాన్య ఇతి । * *

యావ్యాప్తిం పరిహరతి అత్రేతి ॥ సాధ్యతావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వ
మితి ॥ సాధ్యతావచ్ఛేదకవిశిష్టసాధ్యవత్త్వపర్యాప్తప్రతియోగితావచ్ఛేద
కతాకత్వమిత్యర్థః । తేన వహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌ తత్తద్వహ్నిమ
త్త్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకభేదమాదాయ న దోషః తాదృశభేదప్రతి
యోగితావచ్ఛేదకతాయాః తత్తద్విశిష్టవహ్నిమత్త్వ ఏవ పర్యాప్తత్వాత్ ।
వ్యుత్పత్తిబలలభ్యం ॥ అన్యాదిపదసమభివ్యాహారలభ్యం । నఞ్పదసమభి
వ్యాహారజ్ఞానస్యేవ తాదృశపదసమభివ్యాహారజ్ఞానస్యాప్యన్వయితావ
చ్ఛేదకధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావశాబ్దబుద్ధిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రత్యే
వ జనకత్వాదితి భావః । వ్యుత్పత్తిబలలభ్యమిత్యనేన యథాశ్రుతలక్షణ
వాక్యార్థపర్యాయమితి సూచితం । తాదృశసమభివ్యాహారస్థలే తత్ప్రతి
యోగికాభావమాత్రబోధే అతిప్రసంగం సూచయతి ॥ నహి ఘటవతీతి ॥
ప్రామాణికవ్యవహార ఇతి శేషః । తథా చ అన్వయిప్రతియోగికాభావమా
త్రబోధే నీలఘటే పీతఘటాదిభేదసత్త్వేన తాదృశవ్యవహారోపి స్యాదితి
భావః । ఏవం ద్రవ్యం న ఘట ఇత్యాద్యప్రయోగాదనుయోగితావచ్ఛేదకావ
చ్ఛేదేనైవ అన్యోన్యాభావాదేరన్యాదిపదేన ప్రత్యాయ్యతే అనుయోగితావ
చ్ఛేదకత్వప్రతియోగ్యవృత్తిరేవ ధర్మ ఇతి ప్రకాశకృదంగీకృతవ్యుత్పత్త్యను
రోధాద్ ఘటో ఘటాదన్య ఇతి ప్రయోగవారణసంభవాత్ నీల ఇతి । ఘటాద
న్య ఇత్యాదౌ ప్రాచీనమతే పంచమ్యాః ప్రతియోగిత్వమర్థః తత్ర చ ప్రకృ
త్యర్థస్య ఘటత్వాదివిశిష్టస్య ఘటత్వావచ్ఛిన్నత్వవిశిష్టాధేయతాసం
బంధేనాన్వయః । అథవా కేవలమాధేయత్వమేవ ఘటస్య సంబంధః ధర్మి
పారతంత్ర్యేణ ఘటత్వాదేరవచ్ఛిన్నత్వసంబంధేన తత్రాన్వయోప
గమాత్ ఏకత్ర విశేషణత్వేనోపస్థితస్యాన్యత్ర పారతంత్ర్యేణాన్వయ

స్వవ్యుత్పత్తిసిద్ధత్వాత్ ప్రతియోగిత్వస్యచ వ్యుత్పత్తివైచిత్ర్యేణాన్యపదా
ర్థైకదేశే ఽపి నిరూపకతాసంబంధేనాన్వయః ఘటాన్య ఇత్యాదౌ నిరూప
కతాసంబంధేన ఘటత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితావిశిష్టే లక్షణయా ఘ
టాదిపదాత్ తత్పురుషేపూర్వపదస్య తత్తద్విభక్త్యంతార్థ[illegible]
ణికత్వాత్ తాదృశఘటాదిపదార్థస్యచాభేదసంబంధేన భేదేఽన్వయః
నవీనమతే ఘటాదన్య ఇత్యాదౌ అనుయోగితా పంచమ్యర్థః తత్ర ప్రకృ
త్యర్థస్య ఘటత్వాదివిశిష్టస్య స్వవృత్తి ఘటత్వాద్యవచ్ఛిన్ననిరూపకతా
కత్వసంబంధేనాన్వయః అనుయోగితాయాశ్చ ఆశ్రయతాసంబంధేన భేదే
న్వయః సమాసస్థలేచ ఘటత్వాద్యవచ్ఛిన్న నిరూపితానుయోగితా విశి
ష్టేపూర్వపదస్య లక్షణా। తస్యచాభేదసంబంధేన భేదేన్వయః। అత్రైవం
సాధ్యవదన్యావృత్తిత్వమిత్యేతాదృశ లక్షణవాక్యాద భేదసంబంధేన తా
దృశప్రతియోగితా విశిష్టవిశేషితః తాదృశానుయోగితా విశిష్టవిశేషి
తోవాయోభేదః తద్వదవృత్తిత్వమేవప్రతీయతే। తథాచానుమిత్యుపయి
క వ్యాప్తిస్వరూపజిజ్ఞాసాయాం తాదృశ లక్షణాభిధానే అర్థాంతరప్ర
సంగః। తాదృశప్రతియోగితాసంబంధేన తాదృశానుయోగితాసంబం
ధేనవా సాధ్యవద్విశేషిత భేదవదవృత్తిత్వజ్ఞానస్యైవలాఘవేన అనుమి
తిహేతుత్వాదితి చేన్న। యాదృశవ్యాప్తిజ్ఞానమనుమితిహేతుస్తస్యామే
వాస్యతాత్పర్యాత్ తస్యాశ్చ శాబ్దబోధావిషయత్వేపి తన్మూలకోదివ్య
తాదృశ వ్యాప్తివిషయకమానసోపనీతభానస్యైవ తాదృశతాత్పర్యని
ర్వాహ్యత్వాత్ తాదృశశాబ్దబోధస్యాపి కథంచిదుపపాద
యితుం శక్యత్వాచ్చ నీలోఘటః కంబుగ్రీవాదిమదన్య ఇత్యా
దివాక్యస్యాప్రామాణ్యాత్ పటః కంబుగ్రీవాదిమదన్య ఇ
త్యాదివాక్యస్య ప్రామాణ్యాదన్వయితావచ్ఛేదకనిరూపితపారి
భాషికమవచ్ఛిన్నత్వం ప్రతియోగితాయాం భాసత ఇత్యుపేయం తతః సా

(చిం) నాపిసాధ్యాసామానాధికరణ్యానధికరణత్వం ॥ * * *

(దీ) నాపీతి ॥ సాధ్యాసమానాధికరణంయస్య । * * * *

ధ్యానదన్య ఇత్యాదౌ మతుబంతప్రతిపాద్యతావచ్ఛేదకస్య సాధ్యసంబంధస్య సాధ్యాపేక్షయాగురుతయా అనవచ్ఛేదకత్వేపినోక్తలక్షణవాక్యార్థాప్రసిద్ధిః । పారిభాషికం తదవచ్ఛిన్నత్వంచ తద్విశిష్టసంబంధినిష్ఠాభావీయా యాయాప్రతియోగితాతదవచ్ఛేదకత్వాభావ కూటవదవచ్ఛిన్నత్వం । ఏతాదృశావచ్ఛిన్నత్వస్య సంబంధతయానివేశాత్ ప్రాతిస్వికరూపేణతత్ప్రతియోగితావ్యక్తీనాందుర్జ్ఞేయత్వేపినక్షతిఃసంబంధజ్ఞానస్య విశిష్టబుద్ధావనపేక్షితత్వాత్ అనుమితిం ప్రతిచసాధ్యావచ్ఛిన్నప్రతియోగితావగాహిజ్ఞానమేవకారణంలాఘవాత్ నతుసాధ్యసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితావగాహిజ్ఞానమితిఅనుమిత్యౌపయికవ్యాప్తి శరీరేతాదృశ్యేవ ప్రతియోగితానివేశ్యతే। కంబుగ్రీవాదిమత్త్వాత్ ఘటాదిత్యాదావపి శేషవహ్నినా మనుమితేః ప్రామాణికత్వే నిరుక్తపారిభాషికావచ్ఛిన్నత్వమేవ అనుమితౌ పయికవ్యాప్తిఘటకం తాదృశగురుధర్మావచ్ఛిన్నసాధ్యకానుమానస్య కేవలాన్వయిసాధ్యకసమశీలతావాదినస్తుస్వరూపసంబంధరూపావచ్ఛిన్నత్వమేవ వ్యాప్తిశరీరేనివేశయంతీతి సమాసః ॥ *

—* ఇతి పంచలక్షణీ *—

సాధ్యాసామానాధికరణ్యానధికరణత్వలక్షణేయదితదధికరణావృత్తిత్వరూపాసామానాధికరణ్యంనివేశ్యతేతదాద్రవ్యంసత్త్వాదిత్యాదావతివ్యాప్తిః సత్తాయాః ద్రవ్యత్వాధికరణవృత్తితయాతాదృశాసామానాధికరణ్యానధికరణత్వాత్ ।తదనధికరణవృత్తిత్వస్యాసామానాధికరణ్యపదార్థత్వే అనంతరవక్ష్యమాణలక్షణాభేదః ఇత్యతోవ్యాచష్టే॥సాధ్యేతి ॥అసమానాధికరణంయస్యేత్యత్రఅసమానాధికరణపదస్యానధికరణాధికరణార్థకత్వేద్ర

(దీధితిః ॥ యదధికరణానధికరణకం సాధ్యం తత్త్వం। సాధ్యనిష్ఠాసామానాధికరణ్యప్రతియోగిత్వం॥ * * * * *

వ్యం సత్త్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిః ద్రవ్యత్వాదేస్సత్త్వాద్యనధికరణాధికరణకత్వవిరహాద్యుత్వదేనసత్త్వాదేరుపాదానాసంభవాత్ సత్త్వావాన్ త్త్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిశ్చ సత్త్వాదేర్ద్రవ్యత్వాద్యనధికరణాధికరణకత్వ అతః తదధికరణానధికరణపరతయా తత్త్వం వ్యాచష్టే॥ యదధికరణేతి॥ యదధికరణానధికరణకం సాధ్యం తత్త్వానధికరణత్వస్య వ్యాప్తిత్వే వ్యాప్తిత్వ ష్టైకార్థరూపతానుపపత్త్యా విశిష్టపరామర్శస్యానుమితిహేతుత్వానిర్వాహః యత్తత్త్వానుగమేన తత్త్వాధికరణత్వాభావకూటస్య నివేశనీయతయా గౌరవం చేత్యాశయేన యత్త్వతత్త్వాఘటితం సాధ్యసామానాధికరణ్యాపదార్థమాహ ॥ సాధ్యనిష్ఠేతి ॥ సాధ్యనిష్ఠం యదసామానాధికరణ్యం స్వాధికరణీభూతయత్కించిద్వ్యక్తివృత్తిత్వాభావః తత్ప్రతియోగిత్వం తత్ప్రతియోగికోటినివిష్టాధికరణవృత్తిత్వం। సాధ్యనిష్ఠాభావీయాధేయత్వనిష్ఠప్రతియోగితాయాం నిరూపితత్వసంబంధేన యదవచ్ఛేదకం తద్వృత్తిత్వమితి యావత్ । వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ సాధ్యనిష్ఠాభావో హ్రదాధేయత్వాభావః తదీయప్రతియోగితాయాముక్తసంబంధేన అవచ్ఛేదకో హ్రదాదిః తద్వృత్తిత్వానధికరణత్వం ధూమాదావితి లక్షణసమన్వయః । అత్ర సాధ్యనిష్ఠాభావప్రతియోగ్యాధేయత్వం సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నం గ్రాహ్యం । అన్యథా వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ పర్వతాదిసమవేతత్వాద్యభావమాదాయానుపపత్తేః । తథాచ సత్త్వావాన్సమవాయిత్వాదిత్యాదౌ సాధ్యనిష్ఠాభావీయసమవేతత్వనిష్ఠప్రతియోగితావచ్ఛేదకాధికరణాప్రసిద్ధ్యా అవ్యాప్తిః వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదావపి ధూమాదేరయోగోళకీయవహ్న్యాదినిష్ఠపర్వతాదివృత్తిత్వాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకపర్వతాదివృత్తిత్వాదవ్యాప్తిశ్చ సాధ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపకీభూ

(దీధి) సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వానిరూపకాధికరణవృత్తిత్వమితియావత్ ।
తదనధికరణత్వమిత్యర్థః । సాధ్యవద్భిన్నస్యేతి సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వ
నిరూపకత్వాత్తద్వృత్తౌ నాతిప్రసంగః । సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వానిరూప
కాధికరణత్వ వ్యాపకీభూతాభావ ప్రతియోగ్యధికరణతాసామాన్యకత్వ
మితి నిష్కర్షః ॥ * * * * * *

తాభావనివేశేచగౌరవమిత్యాశయేనఫలితార్థమాహ ॥ సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వే
తి ॥ అనిరూపకత్వమిహ సాధ్యనిష్ఠాధేయతాత్వావచ్ఛేదేనవివక్షణీయం
తేన వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ మహానసాదేఃపర్వతీయవహ్నినిష్ఠాధే
యత్వానిరూపకత్వేపినావ్యాప్తిః । ఏవం సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావ
చ్ఛిన్నత్వేనాధేయతావివక్షణీయా। తేనఅయమాత్మాఆత్మ మహాకాలాన్యత
రత్వాదిత్యాదౌ కాలస్యకాలికసంబంధావచ్ఛిన్నాత్మత్వనిష్ఠాధేయతాని
రూపకత్వేపినాతివ్యాప్తిః । తాదృశాధేయత్వానిరూపకస్యాప్యధికరణత్వ
మవివక్షితంతదనిరూపకత్వమాత్రంనివిష్టం।ప్రథమాతో ద్రవ్యంసత్త్వాదిత్యా
దావతివ్యాప్తేరాశంకితతయా వ్యభిచారసామాన్యపరాంవ్యాప్తిముద్ధరతి॥
సాధ్యవద్భిన్నస్యేతి ॥ వ్యభిచారనిరూపకాధికరణస్యేత్యర్థః । అత్రాధికర
ణవృత్తిత్వం హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేనవాచ్యం । అన్యథావహ్నిమాన్
ధూమాదిత్యాదౌ సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వానిరూపకస్యావయవాదౌధూమాదే
స్సమవాయేనవృత్తేరవ్యాప్త్యాపత్తేః ఇత్థంచ సత్తావాన్ద్రవ్యత్వాదిత్యా
దావవ్యాప్తిః సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వానిరూపకాధికరణసామాన్యాదౌ హేతు
తావచ్ఛేదకసంబంధాత్మకసమవాయాదినావృత్తేరప్రసిద్ధేః ఏవంద్రవ్యం
విశిష్టసత్త్వాదిత్యాదావపి విశిష్టసత్తాదేస్సత్తాద్యనతిరిక్తతయాసాధ్యనిష్ఠా
ధేయత్వానిరూపకాధికరణ గుణాదివృత్తిత్వానధికరణత్వాసంభవాత్
అవ్యాప్తిరిత్యతోనిష్కృష్టార్థమాహ ॥ సాధ్యనిష్ఠేతి ॥ అత్రాపి పూర్వ
దోషవారణాయసాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నత్వేనాధేయత్వంని

వేశనీయం । వహ్న్యధికరణత్వమస్యవివక్షితం తాదృశాధేయత్వానిరూపక
త్వ వ్యాపకత్రైవాభావేన వేశనీయః తాదృశాధేయతానిరూపకవృత్తిత్వ
మాత్రనివేశే ధూమవాన్వహ్నేరిత్యాదౌ వహ్న్యధికరణత్వసామా
న్యాభావస్య ధూమనిష్ఠాధేయత్వానిరూపక హ్రదాదివృత్తిత్వాదతి
రిత్యతో వ్యాపకతానివేశః । వ్యాపకత్వంచ తద్వన్నిష్ఠాన్యోన్యాభావ
ప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వం నతు తద్వన్నిష్ఠాత్యంతాభావప్రతియోగి
త్వం సర్వస్యైవతథావిధ ద్విత్వావచ్ఛిన్నాభావ ప్రతియోగితయా తద
ప్రసిద్ధేః నవాతద్వన్నిష్ఠాత్యంతాభావప్రతియోగితానవచ్ఛేదకధర్మవత్త్వం
తాదృశాభావ ప్రతియోగితానవచ్ఛేదకీభూతాభావత్వాదికమాదాయ
వహ్న్యధికరణత్వసామాన్యాభావస్యాపి ధూమానధికరణత్వ వ్యాపక
తయాఽతివ్యాప్త్యాపత్తేః। అనవచ్ఛేదకత్వంచావచ్ఛేదకతాపర్యాప్త్యన
ధికరణత్వం । అత ఉభయవచ్ఛేదమాదాయనదోషః । అథవా యదధి
కరణతా సామాన్యాభావత్వం సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వానిరూపక వృత్త్యత్వం
తాభావప్రతియోగితానవచ్ఛేదకం తత్త్వమేవసముదాయార్థః । అతోఽ
భావత్వాదినావ్యాపకత్వమాదాయనదోషఃఅధికరణతాచహేతుతావచ్ఛే
దకసంబంధావచ్ఛిన్నాగ్రాహ్యా। తేనవహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ వహ్న్య
నధికరణధూమావయవాదౌ ధూమాధికరణత్వసామాన్యాభావసత్త్వేపి
నక్షతిః । ధూమవాన్వహ్నేరిత్యాదౌయత్కించిద్వహ్న్యధికరణత్వాభా
వస్య ధూమానధికరణత్వవ్యాపకతయా అతివ్యాప్తివారణాయ సామాన్య
పదం।తథాచ తాదృశాధేయత్వానిరూపకత్వవ్యాపకాభావ ప్రతియోగితా
వచ్ఛేదకంయద్రూపావచ్ఛిన్నాధికరణతాత్వం యద్రూపావచ్ఛిన్నాధి
కరణతాత్వావచ్ఛిన్నాభావత్వం వా తాదృశాధేయత్వానిరూపకత్వవ్యాప
కతావచ్ఛేదకంతద్రూపవత్త్వమితిఫలితార్థః। తేనధూమానధికరణత్వవ్యాప
కీభూతవహ్న్యధికరణత్వ ధూమాధికరణత్వోభయ సామాన్యాభావప్ర

(చిం) సాధ్యవైయధికరణ్యానధికరణత్వం వా॥ * * *

(దీధి) తేన సత్తావాన్ ద్రవ్యత్వాదిత్యాదౌ న దోషః। సాధ్యవైయధికరణ్యం సాధ్యవద్భిన్నాధికరణత్వం। చరమాధికరణత్వం చ స్వానిరూపితయోః॥

తియోగితాయాః వహ్న్యధికరణత్వసామాన్యస్య తత్త్వేపి నాతివ్యాప్తిః। య దధికరణతామాత్రస్య వేశే ద్రవ్యం విశిష్టసత్త్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిః ద్రవ్యత్వానధికరణగుణాదౌ హేత్వధికరణతాత్వావచ్ఛిన్నాయాః సత్త్వాద తో యద్రూపావచ్ఛిన్నేతి। హేత్వభావస్య వ్యాపకతా। వేశే వ్యాపకతా శరీరే హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన తద్భిన్నత్వం నివేశ్య అన్యథా వహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌ సాధ్యనిష్ఠాధేయతాయాః రూపకాధికరణే హ్రదాదౌ ధూమాత్మకాభావస్య కాలికసంబంధేన వృత్తేరవ్యాప్త్యాపత్తేః తథా సతి సత్తావాన్ ద్రవ్యత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తిః। సాధ్యనిష్ఠాధేయతానిరూపకాధికరణే హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన వృత్తేరప్రసిద్ధేః। అతో హేత్వధికరణత్వాభావస్య వ్యాపకతాఘటితమేవ లక్షణం కృతం। తథా చాధికరణతాయాః విశేషణతావిశేషేణ వృత్తిమత్తయా తేన సంబంధేన తద్భిన్నత్వం నివేశ్యతే న దోషః। పూర్వకల్పపరిత్యాగే బీజమాహ॥ తేనేతి॥ న దోష ఇతి॥ సామాన్యాదౌ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన వృత్తేరప్రసిద్ధావపి తత్సంబంధావచ్ఛిన్నాయాః ద్రవ్యత్వాధికరణతాయాః ద్రవ్యే ప్రసిద్ధాయాః అభావస్య సాధ్యానధికరణస్య వ్యాపకత్వాదితి భావః॥ సాధ్యవైయధికరణ్యస్య నిరుక్తాఘటకత్వే పౌనరుక్త్యమతస్తద్వ్యాచష్టే॥ సాధ్యేతి॥ నను మూలే తదుభయమపి సాధ్యానధికరణానధికరణత్వమిత్యనేనోక్తలక్షణద్వయానువాదోఽసంగతః అసామానాధికరణ్యవైయధికరణ్యయో రధికరణతాద్వయఘటితత్వేన తాదృశలక్షణయో రధికరణతాత్రయఘటితత్వాదనువాదే చాధికరణతాద్వయమాత్రస్య నివేశాదిత్యతో మూలం సంగమయతి॥ చరమాధికరణత్వం చేత్యేతి॥ అనతిప్రయో

(మూ) తదుభయమపి సాధ్యానధికరణానధికరణత్వం॥ * *

(దీధి) జనకతయా తదుపహితయద్ద్వయమేకోక్త్యానాద్యమాపద్యతే॥ తదుభయమపీతి। సాధ్యత్వాదేః సాధ్యం యదధికరణానధికరణం తత్త్వాభా

జనకతయేతి ॥ అనధికరణత్వస్యాధికరణత్వాభావరూపతయాऽధికరణత్వాంశం పరిత్యజ్య సాధ్యాసామానాధికరణ్యాభావసాధ్యవైయధికరణ్యాభావనివేశే నైవోపపత్తేరితి భావః । అసామానాధికరణ్యాద్యధికరణత్వాభావస్య ఖండస్యాసామానాధికరణ్యాద్యభావాఘటితతయా నవైయర్థ్యమిత్యనతిప్రయోజనకతయేత్యుక్తం ॥ తదుపహితయ॥ చరమాధికరణత్వాంశంపరిత్యజ్య॥ ద్వయం॥ సాధ్యాసామానాధికరణ్యాభావసాధ్యవైయధికరణ్యాభావరూపనిష్కృష్టలక్షణార్థద్వయం। సాధ్యానధికరణానధికరణత్వమిత్యనేన సత్తావాన్ ద్రవ్యత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తివారణాయ వివక్షితస్య ప్రథమలక్షణనిష్కృష్టార్థస్య కథంచిదపి ప్రతిపాదనాసంభవాత్తదనువాదకతానుపపత్తేరితి యథాశ్రుతార్థానువాదపరతయాసంగమయితుమనువదనీయలక్షణార్థద్వయమాహ ॥ సాధ్యత్వాదేరితి ॥ లక్షణద్వయస్య క్రమేణాయం శేషః । తత్త్వాభావ ఇత్యన్తేన ప్రథమలక్షణార్థకథనం । ఏవంచ సాధ్యాధికరణానధికరణశబ్దేన సాధ్యం యదధికరణానధికరణకం తద్బోధ్యతే । తదుత్తరత్వప్రత్యయేన తత్త్వం సాధ్యపదోత్తరసన్నివిష్టనఞర్థాభావః ప్రత్యాయ్యత ఇతి ప్రథమలక్షణార్థబోధకత్వం సాధ్యానధికరణానధికరణత్వమిత్యస్య । నచ సాధ్యాధికరణానధికరణత్వపదేన నఞ్సమాసే సత్యేవ తదర్థాభావో నఞా ప్రత్యాయయితుం శక్యతే తథాచ సాధ్యపదోత్తరసన్నిపాతోऽసంభవీ సమస్యమానపూర్వనిపతితస్యైవ నఞస్సాధుత్వాత్ అన్యథా అచిత్రగురిత్యాదౌ చిత్రాదిపదోత్తరమపి నఞ్నిపాతాపత్తేరితి వాచ్యం। ససంబంధికార్థబోధకోత్తరపదఘటితసముదాయేనసమంన

ఞ్ సమాసస్థలేన ఞో మధ్యః వేశస్యాపి సాధుత్వసంపాదకత్వాత్ అ
న్యథా ఘటానధికరణత్వం సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వ మిత్యాదౌ ఘటాధిక
రణత్వాభావసాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వాభావప్రత్యయానుపపత్తేః । నహి
తత్రానధికరణత్వాదిపదానాం ఘటాదిపదైస్సమాసే తాదృశార్థప్రతీతి
రుపపద్యతే అనధికరణత్వపదాదిజన్యప్రతీతివిశేష్యభూతాభావేనసహ
మేవ ఘటాదిసంసర్గభానాత్ సమస్యమాన పదప్రతిపాద్యతావచ్ఛేదక
కోటినివిష్టేనాపరపదార్థాన్వయే రాజపురుషావన్యాఇత్యర్థే రాజాపురుషఇ
త్యాది సమాసాపత్తేః ఏవం నఞా అన్వయితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాభావ
స్యైవ బోధనాదధికరణసామాన్యభేదవానేవానధికరణపదార్థస్స్యాత్ త
స్యచాప్రసిద్ధ్యానఞ్పదాధికరణపదయోః ప్రాథమికసమాసాసంభవాచ్చే
తి । సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వానిరూపకాధికరణవృత్తిత్వాభావరూపఃప్రథమల
క్షణస్యనిష్కృష్టయథాశ్రుతార్థోపిసాధ్యానధికరణానధికరణత్వశబ్దేనప్ర
తిపాద్యతే ।తథాహి । ఆధేయతానిరూపకార్థకచరమాధికరణపదఘటితే
నఅధికరణానధికరణపదేన అధికరణమనధికరణం అధేయతానిరూపకం
యస్యేతివ్యుత్పత్త్యాఅధికరణనిష్ఠభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకనిరూపకతా
కాధేయతావత్వేనాన్యపదార్థోబోధ్యతే । బహువ్రీహి విగ్రహవాక్యా
ద్యాదృశవిశేషణవిశేష్యభావాపన్నస్యబోధః తద్విపరీతవిశేషణవిశేష్య
భావాపన్నస్య సమాసేన ప్రత్యయాత్ । చిత్రాగౌర్యస్యేతివిగ్రహవా
క్యాత్ యత్పదార్థసంబంధిత్వేనచిత్రగోః చిత్రగురురిత్యనః చిత్రగో
నిష్ఠసంబంధప్రతియోగిత్వేనయత్పదార్థస్యబోధాత్ । ప్రకృతేస్థలేచవి
గ్రహవాక్యాదన్యపదార్థనిష్ఠాధేయతానిరూపకత్వావచ్ఛిన్నభేదవత్వే
నాధికరణప్రతీతేః । ఏవం చసాధ్యం యస్యాధికరణానధికరణం
యదధికరణనిష్ఠభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకీభూతనిరూపకతాకాధేయ
తావదితివ్యుత్పత్త్యాసాధ్యనిష్ఠాధేయతానిరూపకత్వావచ్ఛిన్నభేదవదధి

(చిం)తద్భిన్నత్రియత్కించిత్సాధ్యానధికరణాధికరణేధూమేచాప్రసిద్ధం॥

(దీధి) సాధ్యస్య యదనధికరణం తదవృత్తిత్వాభావ ఇత్యర్థః। తత్ర కేవలాన్వయిని। సాధ్యనిష్ఠాధేయత్వా నిరూపకాధికరణాప్రసిద్ధ్యా నానావ్యక్తిసాధ్యకే చైకసాధ్యవ్యక్తినిష్ఠాధేయత్వానిరూపకత్వం సాధనాధికర వ్యక్త్యంతరస్యేత్యవ్యాప్తిః * * * *

కరణవృత్తిత్వం సాధ్యాధికరణానధికరణత్వశబ్దేన ప్రత్యాయ్యతే తదభావస్సాధ్యపదోత్తరనఞ్పదఘటితతద్వాక్యేనేతి। ద్వితీయలక్షణార్థమాహ॥ సాధ్యస్యేతి॥ తథాచ సాధ్యానధికరణం అధికరణం ఆధేయతానిరూపకం యస్యేతి వ్యుత్పత్త్యా సాధ్యానధికరణాధికరణత్వశబ్దేన సాధ్యానధికరణవృత్తిత్వం ప్రత్యాయ్యతే తదభావో ద్వితీయలక్షణేతి ఉక్తశబ్దస్య పర్యవసన్నార్థానువాదకతేతి భావః। పూరణసంవలితం తత్రేతి గ్రంథం వ్యాచష్టే॥ తత్రేత్యాదినా॥ మూలే కేవలాన్వయిని వహ్నిమాన్ధూమాదిత్యాదౌ చావ్యాప్తౌ హేత్వకథనాత్ప్రథమలక్షణే కేవలాన్వయిన్యవ్యాప్తిహేతుం పూరయతి॥ సాధ్యేత్యాదినా అప్రసిద్ధ్యేత్యంతేన॥ సాధ్యనిష్ఠాధేయతానిరూపకసామాన్యభేదనివేశాభిప్రాయేణేయం ప్రసిద్ధిరభిహితా। యత్కించిన్నిరూపకభేదనివేశే చ తాదృశభేదవదధికరణే హేతోర్వృత్తేరవ్యాప్తిరోబధ్యా। వక్ష్యమాణక్రమేణ నానావ్యక్తిసాధ్యకహేత్వంతరేష్వవ్యాప్తిసత్త్వాద్ధూమమాత్రే తత్కథనం మూలకృతో న్యూనతాసంపాదకమతో ధూమ ఇత్యస్యోపలక్షణత్వాభిప్రాయేణ పాఠసంగత్యైవ వ్యాచష్టే॥ నానావ్యక్తికే॥ అత్ర చ యథాసంభవమవ్యాప్తిరోబధ్యా। తేనైతద్వృత్తియో వ ధ్వజవానేతత్త్వాదిత్యాదౌ వక్ష్యమాణరీత్యా ఽవ్యాప్తిపరిహారేపి న క్షతిః। అత ఏవాగ్రే నానాధికరణకే సర్వత్రేతి వక్ష్యతి। యద్వా నానావ్యక్తిసాధ్యక ఇత్యస్య మిథో వ్యధికరణద్వయవృత్తిసాధ్యతావచ్ఛేదకక ఇత్యర్థః। అత్రావ్యాప్తౌ హేతుం పూరయతి॥ ఏకేత్యాదినా ఇతీత్యంతేన॥ అనయో

(దీధి) కృత్స్నస్య పృథివీవారిణ్యాంతివ్యాప్తిరాపాద్యే। ద్వితీయే సాధ్యవైయ
ధికరణ్యం యది సాధ్యవత్త్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభేదో వివక్షితస్తదా
కేవలాన్వయిని యది వాయుమండలత్వాన్యవ్యక్తికోభేదో వివక్షితః తదా నా
నాధికరణసాధ్యకే సద్ధేతావవ్యాప్తిః॥ * * *

రీత్యా అవ్యాప్తిశ్చ యత్కించిత్సాధ్యస్య స్వాధేయత్వనిరూపకతావచ్ఛే
న్నభేదనివేశాభిప్రాయేణ। సాధ్యస్య స్వాధేయతానిరూపకసామాన్యభేద
నివేశే చ కేవలాన్వయిన్యవ్యాప్తిరేవ దోష ఇతి ధ్యేయం॥ కృత్స్నస్యేతి॥ పృథివ్యా
న్యత్వవిశిష్టద్రవ్యస్యావతీద్రవ్యత్వాదిత్యాదా॥ అతివ్యాప్తిరితి॥ విశిష్టద్రవ్యత్వ
స్య ద్రవ్యత్వానతిరేకేణ యావత్పృథివ్యాదేస్సాధ్యస్యాధేయత్వనిరూపక
త్వాసంభవాదితి భావః॥ ఆధేయతాయాం సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వ
నివేశే నైష దోషః। అధికరణతానిరూపకతావచ్ఛేదకస్యైవాధేయతావ
చ్ఛేదకతయా పృథివీనిష్ఠాధికరణతానిరూపకతానవచ్ఛేదకపృథివ్యన్యత్వవి
శిష్టద్రవ్యత్వత్వాదేః పృథివీనిరూపితాధేయతానవచ్ఛేదకత్వాదితి ధ్యే
యం॥ ద్వితీయలక్షణే సాధ్యవత్త్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేద నివేశే
ధూమాదౌ నావ్యాప్తిరపి తత్కల్పే కేవలాన్వయిసాధ్యకావ్యాప్తిరేవ య
త్కించిత్సాధ్యవద్వ్యక్తిభేదనివేశే చ ఉభయస్థలేప్యవ్యాప్తిరితి మూలాభి
ప్రాయం స్ఫుటయతి॥ ద్వితీయేచేత్యాదినా॥ సాధ్యవత్త్వావచ్ఛిన్నప్ర
తియోగితాకభేదః సాధ్యవైయధికరణ్యే వివక్షితః। సాధ్యవైయధికరణ్య
ఘటకతయా వివక్షిత ఇత్యర్థః॥ కేవలాన్వయిని॥ కేవలాన్వయిన్యేవ॥ నా
నాధికరణకేతి। ఏకవ్యక్తికసాధ్యకే సత్తావాన్ ద్రవ్యత్వాదిత్యాదౌ ఏక
స్య సాధ్యవతో భేదస్య అన్యస్మిన్ సాధ్యవతి సత్త్వాదవ్యాప్తేః నానావ్యక్తి
సాధ్యకేఽపి తద్వృత్తి యావద్ధర్మవాన్ పతత్వాదిత్యాదావవ్యాప్త్యసంభవా
న్నానావ్యక్తికేత్యనోక్తం। తథా చ ద్వితీయలక్షణాభిప్రాయేణ ధూమవ ఇతి మూ
లం నానాధికరణసాధ్యక సామాన్యోపలక్షకమితి భావః॥

—* ఇతి సింహవ్యాఘ్రలక్షణే *—

(దీధి) కేచిత్తు ॥ సాధ్యేతి ॥ సాధ్యాసామానాధికరణ్యం హేతుతావ
చ్ఛేదకసంబంధేన హేత్వధికరణే తేనైవసంబంధేన సాధ్యవద్వృత్తిత్వ
స్యాభావః అనధికరణభిన్నత్వం వార్థః ॥ * * *

సాధ్యాసామానాధికరణ్యానధికరణత్వమిత్యత్ర
సాధ్యాసామానాధికరణ్యపదేన సాధ్యాధికరణవృత్తిత్వాభావ
వివక్షణేఽపి ద్రవ్యం సత్త్వాదిత్యాదావతివ్యాప్తిర్న సంభవతి
సామానాధికరణ్యస్య వ్యాప్యవృత్తితయా సత్త్వాదావపి గుణాద్యవచ్ఛే
దేన ద్రవ్యత్వాదిసామానాధికరణ్యాభావసత్త్వాత్ కింతు వహ్నిమాన్ధూమా
దిత్యాదావవ్యాప్తిః స్వావయవాద్యవచ్ఛేదేన ధూమాదావపి వహ్న్యాదిసా
మానాధికరణ్యాభావసత్త్వాత్ సాపి హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన యద్ధే
తుమత్ తదవచ్ఛిన్నత్వేనాభావం విశేష్య వారయితుం శక్యతే ఇత్యభిప్రా
యేణ తత్పదం తాదృశాభావపరతయా వర్ణయతః సార్వభౌమస్య మత
ముపన్యస్యతి ॥ కేచిత్త్వితి ॥ హేత్వధికరణ ఇతి సప్తమ్యర్థోఽభావా
న్వయ్యవచ్ఛిన్నత్వం ॥ తేనైవ సంబంధేనేతి తృతీయార్థోఽపి వృత్త్యన్వి
తమవచ్ఛిన్నత్వం వృత్తిపదస్య సంబంధార్థకత్వే తు అభేద ఏవ తదర్థః ।
అనధికరణత్వపదస్య అధికరణత్వాభావః అభావమాత్రం వా యద్యస్యస్యా
త్తదా అవ్యాప్యవృత్త్యధికరణతయా అవ్యాప్యవృత్తితయా సత్త్వాదా
ద్రవ్యావచ్ఛేదేన సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావాధికరణత్వాభావస్య సా
మానాధికరణ్యరూపతదభావస్య చాసత్త్వాదతివ్యాప్తిస్తదవస్థైవేత్య
నధికరణపదం అధికరణభేదవదర్థకతయా వ్యాకరోతి ॥ తదధికరణభి
న్నత్వమితి ॥ యద్యప్యధికరణభేదేనాభావభేదాభావాత్ సంయోగాది
నా ధూమాద్యనధికరణపర్వతాద్యవచ్ఛిన్నో యస్సంబంధాంతరేణ తద్వృత్తి
రూపాదినిష్ఠవహ్నిమత్సంయుక్తత్వాద్యభావః తస్యైవ స్వావయవాద్యవ
చ్ఛేదేన ధూమాదౌ వర్తమానతయా ధూమాదేస్తాదృశాభావానధికరణ

(దీధి) తేనధూమస్యస్వావయవేసంయోగేన॥ • * *

త్వంవర్ఘటం తథాపి తాదృశహేత్వధికరణావచ్ఛిన్నత్వవిశిష్టాభావాన
ధికరణత్వస్యవివక్షణీయతయానదోషః। రూపేపర్వతేనవహ్నిమత్సంయు
క్తత్వమితిప్రతీతివత్పర్వతేధూమేనవహ్నిమత్సంయుక్తత్వమితిప్రతీత్యాను
దయాత్పర్వతావచ్ఛిన్నత్వ విశిష్టనిరూపితాయా వహ్నిమత్సంయు
క్తత్వాభావీయవిలక్షణాధికరణతాయాః రూపాదావేవోపగమాత్ అథా
పీయాధికరణతాయామేవాధికరణవిశేషావచ్ఛిన్నత్వంనివేశనీయంతా
వతాపి ధూమరూపయోః అభిన్నస్యాప్యభావస్యపరస్పరానవచ్ఛేదకా
వచ్ఛిన్నాధికరణతాభేదేన కథితదోషపరాకరణసంభవాత్। ఉభయత్ర
హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధప్రవేశప్రయోజనంక్రమేణదర్శయతి॥
తేనేతి॥ స్వావయవేసంయోగేనావృత్తావపీత్యన్వయః। తథాచస్వా
వయవావచ్ఛేదేన సాధ్యవత్సంయుక్తత్వాసత్త్వేన తదభావస్యాతత్తత
యాప్రసిద్ధతో హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధానివేశే స్వావయవరూపస్వా
ధికరణావచ్ఛిన్నసాధ్యవత్సంయుక్తత్వాభావానధికరణత్వవిరహేణసం
యోగేనధూమహేతౌ కస్యాపిసాధ్యస్యవ్యాప్తిర్నస్యాదితిభావః। య
ద్యపితాదృశసంబంధనివేశేపి వహ్నిమత్సంయుక్తత్వాదేః కాలికావ్యాప్య
వృత్తితయాధూమాదావుత్పత్తికాలావచ్ఛేదేనవహ్నిమత్సంయుక్తత్వాభా
వవృత్తేః పర్వతాదేరపి కాలోపాధితయా తాదృశాభావావచ్ఛేదకత్వాద
వ్యాప్తితాదవస్థ్యం తథాపీదానీమితిప్రతీతినియామకతాకాలస్యావచ్ఛేద
కత్వాదిహేతుప్రతీతినియామకదేశనిష్ఠావచ్ఛేదకతాయాఃవైలక్షణ్యంమను
పపన్నం యదథావాత్పర్వతే ధూమేనవహ్నిమత్సంయుక్తత్వమితిప్రత్య
యాభావఃహేతుమన్నిష్ఠతాదృశావచ్ఛేదకతానిరూపకత్వమేవ నివేశ్య
మతోనదోషః। నచకాలోపాధేరవచ్ఛేదకతాయామవచ్ఛేద్యాధికరణే
నావచ్ఛేదకస్యకాలికసంబంధోనియామకః ఇత్థంచ తాదృశసంబం

ధానవచ్ఛిన్నత్వమేవ దేశస్యావచ్ఛేదకతాయాం వైలక్షణ్యం అన్యస్య
దుర్వచత్వాత్ తథా చ వ్యభిచారిణి కాలికసంబంధేన హేతౌ వర్త
మానే సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావే వ్యభిచారనిరూపకాధికరణీయావ
చ్ఛేదకతాయాం కాలికసంబంధావచ్ఛిన్నత్వవిరహాదతివ్యాప్తిరి
చ్యం ! కాలికవ్యాప్యవృత్తావపి కాలికసంబంధఘటితాత్మత్వాకాశత్వ
సామానాధికరణ్యం దైశికసంబంధేనాత్మత్వాద్యనధికరణకాలస్య దేశవి
ధయైవావచ్ఛేదకత్వాత్ కాలవిధయా తస్యానవచ్ఛేదకత్వే తాదృశసామా
నాధికరణ్యస్య కాలికావ్యాప్యవృత్తిత్వాపత్తేః కాలికసంబంధావచ్ఛిన్న
త్వాదన్యస్యాపి వైలక్షణ్యస్య దేశవిధయావచ్ఛేదకతాయాం స్వీకరణీ
యత్వాత్ హేత్వధికరణేత్యత్ర హేతుపదం అధికరణభిన్నత్వానుయో
గితద్ధర్మపరం అతో ధూమాద్యంతరసంయుక్తస్యావయవావచ్ఛేదేన
ధూమాదేస్తాదృశాభావవత్త్వేపి న క్షతిః । ఏవం చ వ్యాప్తేః ప్రతిధూమాదిభి
న్నత్వేపి కేనాపి రూపేణానుగతానాం తాసాం ధూమత్వాదికమవచ్ఛేద
కం । యత్తు । హేతుపదం హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నపరమేవ హే
తుతావచ్ఛేదకసంబంధేన స్వానుయోగికో యదధికరణం తదనవచ్ఛిన్నా
యా యా అధికరణతా తదన్యత్వేన సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావాధి
కరణతాయాః విశేషణీయత్వాన్నోక్తదోషః । న వాననుగమః । ఏవం చ కా
లోపాధివిధయా హేత్వధికరణస్య దేశస్యావచ్ఛేదకత్వే నోక్తదోషస్య
హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకత్వనివేశేనాపి వారణ
సంభవః । పర్వతరూపాదౌ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నపర్వతా
దినిష్ఠావచ్ఛేదకతాకసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావవత్త్వాప్రసిద్ధావపి
రూపాదినిష్ఠనిరుక్తాధికరణతాయాం ధూమాదిప్రసిద్ధనిరుక్తాధికరణతా
నాం భేదస్యాక్షతతయా తద్వదన్యత్వేన ధూమాదౌ లక్షణసమన్వయాది
తి । తన్న । తథా సతి కించేత్యాగ్రిమదోషాసంగతేః గగనాదిసాధ్యకా

(దీధి) వహ్నిమానితి చ సమవాయేనాన్యత్రాపి న క్షతిః ॥ * *

సామానాధికరణ్యాభావాధికరణతాయా ఏవ ఉక్తాధికరణతాభిన్నాయాః ప్రసిద్ధేః॥ వహ్నిమతీత్యాది ॥ తథా చ తేనైవ సంబంధేనేత్యుక్త్యా కించిత్సంబంధేనేత్యుక్త్యా పర్వతాద్యవచ్ఛిన్న వహ్నిమత్సంయుక్తత్వవత్త్వేపి తదవచ్ఛిన్న వహ్నిమన్నిష్ఠవృత్తితాభావసత్త్వాద్ధూమస్య వహ్నివ్యాప్యత్వం నోపపద్యత ఇతి భావః। సాధ్యవత్సంబద్ధత్వసామాన్యాభావనివేశే వహ్నిమత్సంయుక్తత్వాభావస్య లక్షణాఘటకత్వేపి హేత్వధికరణవిశేషావచ్ఛిన్న సాధ్యవత్సంబద్ధత్వసామాన్యాభావస్యాప్రసిద్ధ్యా అసంభవో బోధ్యః సాధ్యవదసంబద్ధస్య హేతుమతి సంబంధాసంభవాత్ అవచ్ఛేదావ్యాధికరణసంబంధేనైవ అవచ్ఛేదకతయా తన్నిష్ఠాభావే హేతుమతోనవచ్ఛేదకత్వాత్ ॥ నక్షతిరితి ॥ నావ్యాప్తిర్నాసంభవశ్చేత్యర్థః। సాధ్యవత్త్వం చ సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేన బోధ్యం। తేన సమవాయేన వహ్నౌ సాధ్యే సంయోగేన ధూమే హేతౌ పర్వతాద్యవచ్ఛిన్న వహ్నిమద్వృత్తిత్వసామాన్యాభావసత్త్వేపి నాతివ్యాప్తిః। న వా సద్ధేతావపి యత్కించిత్సంబంధేన యత్సాధ్యవాన్ తద్వృత్తిత్వాభావస్య స్వాధికరణావచ్ఛేదేన సత్త్వేపి దోషః। సాధ్యవత్త్వం చోపలక్షణవిధయాఽభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకకోటౌ నివేశనీయం న తు విశేషణవిధయా తేనోత్పత్తిక్షణావచ్ఛిన్న ఘటాదౌ గంధాద్యసత్త్వాత్తాదృశ ఘటాద్యవచ్ఛేదేన పృథివీత్వాదౌ గంధాదివిశిష్టవృత్తిత్వాభావసత్త్వేపి గంధవాన్ పృథివీత్వాత్త్యాదౌ మూలావచ్ఛిన్న వృక్షాదౌ కపిసంయోగాద్యసత్త్వాత్తాదృశవృక్షాద్యవచ్ఛేదేనైతద్వృక్షత్వాదౌ కపిసంయోగాదివిశిష్టవృత్తిత్వాభావసత్త్వేపి కపిసంయోగ్యేతద్వృక్షత్వాదిత్యాదౌ వా నావ్యాప్తిః। తత్తత్కాలదేశావచ్ఛిన్నతత్తదధికరణావచ్ఛేదేనాపి తత్తత్తద్ధేత్వాధారే సాధ్యోపలక్షితధర్మివృత్తిత్వసత్త్వాత్। నచైవమపి ధూమాదౌ పర్వతవృత్తేరన

వచ్ఛేదకోఽయం దేశః కాలో వా తదవచ్ఛిన్నపర్వతాద్యవచ్ఛేదేన వహ్న్య
దిమత్త్వోత్పత్తికాలావభాసస్య ధూమాదావసత్త్వాదవ్యాప్తిర్దుర్వారైవేతి వాచ్యం
తత్తద్దేశకాలావచ్ఛిన్న పర్వతాదేర్ధూమాద్యసంబంధితయా ధూమా
దావభాసస్యాత్త్వాపి తాదృశస్యానవచ్ఛేదకత్వాత్ । న చైవముత్పత్తి[illegible]
శిష్టపర్వతే ధూమస్య న వహ్నిమత్సంయుక్తత్వమిత్యాది ప్రతీత్యనుపపత్తిః
ద్రవ్యత్వే గుణేన పృథివీత్వసామానాధికరణ్యమిత్యాది వదుక్తప్రతీతేస్సా
మానాధికరణ్యావచ్ఛేదకత్వాభావావలంబనతాన సంభవతి విశేష్య
స్యావచ్ఛేదకత్వే విశిష్టస్యానవచ్ఛేదకత్వాసంభవాత్ ఇతి వాచ్యం ।
తాదృశప్రతీతీనాం సామానాధికరణ్యే విశిష్టపర్వతావచ్ఛేద్యత్వాభా
వావగాహితయైవోపపత్తేః ఉత్పత్తిక్షణే పర్వతే ధూమస్య న వహ్ని
మత్సంయుక్తత్వమిత్యాదౌ పర్వతావచ్ఛిన్నం యత్ ధూమస్య వహ్ని
మత్సంయుక్తత్వం తస్యోత్పత్తిక్షణో నావచ్ఛేదక ఇత్యాదిరప్య
ర్థః సంభవతి । ధూమనిష్ఠవహ్నిమత్సంయుక్తత్వాభావే ఉత్పత్తిక్షణప
ర్వతోభయావచ్ఛిన్నత్వం తు నార్థః । పర్వతస్య ప్రతియోగ్యవచ్ఛేదక
తయా తదంతర్భావేన ద్వయోరభావావచ్ఛేదకత్వస్యాసంభవాత్ ఘ
టపటయోర్ఘటత్వాభావాధికరణతావత్ । ఏతేన ఉక్తోభయావచ్ఛిన్న
సాధ్యాసామానాధికరణ్యవ్యాపకతానాయ హేత్వధికరణమాత్రావచ్ఛిన్న
త్వప్రవేశనం కేషాంచిదనుపాదేయమేవ। తథా సతి వహ్న్యాదినిష్ఠధూమ
సామానాధికరణ్యాభావస్యాప్యయోగోళకస్యావయవోభయావచ్ఛిన్న
తయా హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన హేతుమన్మాత్రానవచ్ఛేద్యతయా
అతివ్యాప్తిప్రసంగాచ్చ । కేచిత్తు । విశిష్టపర్వతాదేరవచ్ఛేదకతామాదా
యావ్యాప్తివారణాయావచ్ఛేదకాంతరానవచ్ఛిన్న హేత్వధికరణావ
చ్ఛిన్నత్వస్యాభావే నివేశనీయం । ఏవంచ పర్వతాదేః కాలవిధయా ధూమ
నిష్ఠవహ్నిమత్సంయుక్తత్వాద్యభావావచ్ఛేదకత్వస్యాపి వ్యావృత్తిః ప

(మూ) తాదృశాభావస్య సంబంధాంతరేణవర్తమానే సాధ్యే తత్రైవ సులభత్వాత్||

ర్వతాదేర్ధ్వాలకాలతయావహ్నిమత్సంయుక్తత్వాదిరూపప్రతియోగినో
వ్యవచ్ఛేదకత్వాత్ తన్నిష్ఠాభావావచ్ఛేదకతాయాఅవిరోధాయావాంత
రకాలావచ్ఛిన్నత్వోపగమాత్ ఇత్యాహుః|| హేతుమదసంబద్ధే సాధ్య
సామానాధికరణ్యాభావస్యోక్తయుక్త్యా హేత్వధికరణావచ్ఛిన్నత్వవిరహా
ద్ధేతుతానవచ్ఛేదకసంబంధేన హేతుమత్సంబద్ధే హేతుమదవచ్ఛిన్నతా
దృశాభావప్రసిద్ధిమాహ || తాదృశేతి || హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధే
న సాధ్యవద్వృత్తిత్వస్య తేనైవ సంబంధేన హేతుమదవచ్ఛిన్నాభావశ్చే
త్యర్థః | తత్రైవ | తాదృశహేతుమత్యేవ || నచతథాపిధూమాదౌవ
హ్నిమత్సంయుక్తత్వాభావో వ్యాప్యవృత్తిరేవేతితత్రాధికరణవిశేషస్యా
వచ్ఛేదకత్వం నిర్యుక్తికంప్రతియోగిమత్యభావవృత్తావేవవిరోధభంజనా
ర్థమవచ్ఛేదకభేదాపేక్షణాత్ ధూమవత్కపాలాదిసమవేతపవహ్ని
మన్మహానసాదిసంయుక్తఘటాదౌమహానసాద్యవచ్ఛేదేనవహ్నిమత్సం
యుక్తత్వసతి హేతుమత్కపాలాద్యవచ్ఛేదేనవహ్నిమత్సంయుక్తత్వా
భావసౌలభ్యేపి ఏతద్రూపవానేతద్రసాదిత్యాదౌ ఏతద్రూపాదిమత్సమ
వేతత్వసతి హేత్వధికరణావచ్ఛేదేనప్రతియోగిసత్త్వాత్ తదవచ్ఛేదేన
సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావవృత్త్యసంభవాత్ ఏతద్రూపాదమతి
సంబంధాంతరమాత్రేణ వర్తమానేసాధ్యవత్సమవేతత్వాభావస్యావ్యా
ప్యవృత్తితయాహేత్వధికరణావచ్ఛిన్నత్వవిరహేణ నిరుక్తాభావాప్రసి
ద్ధేర్దుర్వారత్వాదితివాచ్యం | పర్వతేరూపేనవహ్నిమత్సంయుక్తత్వమితి
ప్రతీతిబలేన వ్యాప్యవృత్తేరపి సామానాధికరణ్యాభావస్యాధికరణశే
షావచ్ఛిన్నత్వోపగమాత్ || యత్తు || వ్యాప్యవృత్తేరభావస్యాధికరణ
విశేషావచ్ఛిన్నత్వానుపగమే హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్య
వద్వృత్తిత్వాభావాధికరణతా సామాన్యే హేతుత్వానుయోగికత్వే హేత్వధి

(దీధి) వ్యభిచారిణస్తు వ్యభిచారనిరూపకాధికరణవత్తాదృశి॥ *
కరణావచ్ఛిన్నతోభయాభావో వివక్షణీయః ॥ తథాచ ధూమాదినిష్ఠ
స్యావయవావ్యవచ్ఛిన్నతదధికరణతాయాం హేతుతావచ్ఛేదకసంబం
ధేన హేతుమదవచ్ఛిన్నత్వస్య రూపాదినిష్ఠవహ్నిమత్సంయుక్తత్వాద
వాధికరణతాయాం ఘటాదినిష్ఠధూమవత్కపాలాద్యవచ్ఛిన్న తదధిక
రణతాయాం హేత్వనుయోగికత్వస్యాభావేనోభయాభావసత్త్వాల్లక్షణ
సమన్వయ ఇతి ॥ తన్న ॥ వ్యాప్యవృత్తిరవచ్ఛేదకానుపగమే పృథివీరూ
పాదిత్యాదావతివ్యాప్తిః పృథివీత్వాదివ్యభిచారిజలీయరూపాది నిష్ఠసాధ్య
సామానాధికరణ్యాభావస్య వ్యాప్యవృత్తితయా తదధికరణతాసామాన్యే
నిరుక్తోభయాభావస్యాక్షతత్వాత్ । అథ హేత్వధికరణావచ్ఛిన్నత్వస్థానే
అనవచ్ఛిన్నత్వం హేత్వధికరణానవచ్ఛిన్నత్వోభయాభావస్యైవ నివేశనీయ
త్వాన్నాయం దోషః । జలరూపాదినిష్ఠ పృథివీసమవేతత్వాభావాధిక
రణతాయామనవచ్ఛిన్నత్వవిరహేణోభయాభావసత్త్వాత్ ఏవంచ తావ
త్యైవదర్శితాప్రసిద్ధేరపి నివారితత్వాత్తాదృశోభయాభావవదధికరణతావ
దన్యత్వమేవ నివేశనీయం నతూక్తాధికరణతాసామాన్యే హేత్వనుయోగిక
త్వతాదృశోభయాభావసత్త్వోభయాభావః ప్రయోజనవిరహాత్ ఇతి చేత్
ఏవమపి వక్ష్యమాణాయాః కాలికసంబంధేన హేతావవ్యాప్తేరసంగతేర్దు
ర్వారత్వైవేతి తత్ర కాలికసంబంధేనావృత్తేర్గగనాదావేవదర్శితోభయాభా
వవత్త్వాత్సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావాధికరణతాయాః ప్రసిద్ధేః అవృత్తావే
వసర్వత్ర తాదృశాభావ ప్రసిద్ధ్యా సంబంధాంతరేణ వర్తమానపర్యం
తానుధావనవిరోధశ్చ తస్మాద్వ్యాప్యవృత్తేరవచ్ఛేదకమేవ గ్రంథకా
రాభిమతమిత్యవధేయం ॥ ద్రవ్యం సత్త్వాదిత్యాదావాశంకితామతివ్యాప్తి
ముద్ధరతి ॥ వ్యభిచారిణశ్చేతి ॥ తాదృశేతి ॥ హేతుతావచ్ఛేదకసంబం
ధేన హేతుమతీత్యర్థః । అవచ్ఛేదకత్వం సప్తమ్యర్థః॥ తాదృ

(దీధి) తాదృశాభావవత్త్వం। సత్తాయాంగుణేనప్రత్యాసత్త్యసామానా
ధికరణ్యమితిప్రతీతేః। నచైవంవిశిష్టసత్త్వే వ్యాప్తిః।విశిష్టస్యాతిరిక్తత్వాత్॥

శాభావవత్త్వం॥ హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన సాధ్యవదవృ
త్తిత్వాభావవత్త్వం। అత్రప్రమాణాకాంక్షాయామాహ॥ సత్తా
యామితి॥ ఈదృశప్రతీతౌద్రవ్యత్వసామానాధికరణ్యవత్త్వమ
పిసత్తాయాంతదనవచ్ఛేదకగుణాద్యవచ్ఛేదేనతదభావవత్త్వావగాహనాది
తిభావః॥ఏవం॥సత్తాయాం ద్రవ్యత్వసామానాధికరణ్యాభావోపగమే॥ వి
శిష్టసత్త్వే॥ గుణాద్యన్యత్వవిశిష్టసత్తాత్వావచ్ఛిన్నే॥ అవ్యాప్తిరితి॥ గు
ణాద్యవచ్ఛేదేన సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావవతి కేనాపిరూపేణ తద
నధికరణత్వాసంభవాదితిభావః॥ విశిష్టస్యేతి॥ తథాచ విశిష్టసత్త్వంద్ర
వ్యమాత్రవృత్తితదధికరణత్వం నగుణాదేరితిన హేత్వధికరణావచ్ఛేదేన
హేతౌసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావవత్త్వమితిభావః। యద్యపి హేతు
తావచ్ఛేదకవిశిష్టహేత్వధికరణావచ్ఛిన్నత్వంనివేశ్యాపీయమవ్యాప్తిశ్శ
క్యతే వారయితుం తథాపిప్రకారాంతరేణవారణసంభవేలక్షణేఅధికనివే
శనమనుచితమిత్యభిప్రేత్యవిశిష్టాతిరిక్తత్వాదిపక్షఆశ్రితః। నచహేతుతావ
చ్ఛేదకవిశిష్టాధికరణతానివేశనమావశ్యకంఅన్యథా ఇదంస్పర్శవత్ భూ
తత్వమూర్తత్వోభయస్మాదిత్యాదౌ భూతత్వే మూర్తత్వేచహేతౌ
స్వాధికరణే గగనే మనసిచ సాధ్యసామానాధికరణ్యవిరహేణావ్యాప్తి
ప్రసంగాదితివాచ్యం। ఉభయత్వస్యైకవిశిష్టాపరత్వరూపతామవలం
బ్య విశిష్టస్యానతిరిక్తత్వే తత్రిస్వావచ్ఛిన్న నిరూపితాధికరణత్వరూప
పరంపరాసంబంధేన ఉభయత్వస్యైవహేతుత్వమితిస్వీకృత్యైవవా తత్ర
వ్యాప్తిసమాధానసంభవాత్॥ నను ద్రవ్యంగుణాద్యన్యత్వేసతిసత్త్వా
దిత్యాదౌ విశిష్టాతిరిక్తపక్షమవలంబ్యఅవ్యాప్తివారణంనవిచారసహం
తథాహి గుణాదివృత్తిసత్తాదితోగుణాద్యన్యత్వవిశిష్టసత్తాదేరతిరిక్తత్వే

అనుగతధర్మాభావాత్ప్రతిచ్ఛేదః । ఏకవ్యక్తివృత్తిత్వవిశిష్టస్యాపరవ్యక్తి
వృత్త్యన్యత్వాత్ । నచ తత్తద్వ్యక్తివృత్తిత్వవిశిష్టసత్తాదీనాం మిథోభేదేపి
శుద్ధసత్తాదికమనుగతం నిరాబాధమేవేతి వాచ్యం । శుద్ధసత్తాదౌ తత్తద్వ్య
క్తివృత్తిత్వవైశిష్ట్యాభ్యుపగమే భవతాం తదేకత్వాసంభవాత్ తదనభ్యు
గమే తస్యాః అవృత్తిత్వప్రసంగాత్ ఏవం సర్వేషామేవ వస్తూనాం తత్తత్
క్షణవృత్తిత్వరూపవిశేషణభేదాద్భేదప్రసక్త్యా క్షణభంగాపత్తిపర్యవసా
నం దుర్వారమేవ ॥ అథ ప్రత్యభిజ్ఞాద్యనురోధేన ఏకస్మిన్నానాదేశకాలవృ
త్తిత్వవైశిష్ట్యం స్వీక్రియత ఏవ పరంతు గుణాదిప్రవృత్తిత్వవిశిష్టసత్తా నా
స్తి ఇదానీం పూర్వక్షణవృత్తిత్వవిశిష్టఘటో నాస్తీతి ప్రతీత్యనురోధేన మి
థో భిన్నా అపి తత్తద్విశేషణవిశిష్టసత్త్వఘటాదయః స్వీక్రియంతే తదవలంబ
నతయైవ తాదృశప్రతీత్యుపపత్తేః ద్రవ్యవృత్తిత్వాదివైశిష్ట్యపురస్కారేణ
చానుగతసత్త్వాదేర్నద్రవ్యత్వానుమాపకతా స్వీక్రియతే అపితు తదన్యతా
దృశవిశేషణవిశిష్టగుణాద్యవృత్తివస్తున ఏవేతి న తద్ద్రవ్యత్వాదివ్యాప్తేర్విర
హేపి న క్షతిరితి చేత్ । తాదృశవస్తూనాం కేన రూపేణ వ్యాప్యతా న ద్రవ్యవృ
త్తిత్వాదివిశిష్టత్వేన తాదృశధర్మస్యావ్యాప్యానుగతధర్మసాధారణ్యాత్ ।
నాపి తాదృశవిశేషణవిశిష్టతద్వ్యక్తిత్వాదినా తాదృశవిశేషణవైశిష్ట్యాంశ
స్య వ్యర్థత్వాత్ తద్వ్యక్తిత్వాద్యనుపస్థితావనుమానానిర్వాహాచ్చ । ఏవం వి
శిష్టసత్తా నాస్తీత్యత్ర విశిష్టసత్తాత్వావచ్ఛిన్నాభావస్య నవిషయతా
సంభవః తద్రూపావలీఢానుగతసత్తావతి తద్రూపావచ్ఛిన్నాభావాసం
భవాత్ నాపి తద్వ్యక్తిత్వావచ్ఛిన్నాభావస్య తద్వ్యక్తిత్వస్య ప్రతియోగి
కోటావనుల్లేఖాత్ । విశేషణావచ్ఛిన్నప్రతియోగికసంబంధో విలక్షణః స
చ నానుగతసత్తాయాస్సంబంధః అపితు తదతిరిక్తవిశిష్టసత్తాయా ఏవేతి
ప్రతియోగితావచ్ఛేదకధర్మస్య గుణాదివృత్తిసత్తాసాధారణ్యేపి తత్ర విశి
ష్టాభావోఽక్షత ఏవ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకసం

(దీధి) అనతిరేకేతువిశేషణవిశేష్యసంబంధస్యైవపరంపరయావ్యా
ప్యత్వాత్ । కేవలాన్వయిన్యవ్యాప్త్యభిధానం ద్వితీయలక్షణాభిప్రాయే
ణేత్యాహుః ॥ తచ్చింత్యం ॥ * * *

బంధశూన్యత్వమాత్రస్య విశిష్టాభావసత్త్వేఽపేక్షితత్వాదితిచేత్ తర్హి గు
ణాదివృత్తిసత్తాయా ఏవ తాదృశాతిరిక్తసంబంధో గుణాదివ్యావృత్తస్స్వీక్రి
యతాం కింసంబంధ్యంతరకల్పనేనేత్యభిప్రేత్యాహ ॥ అనతిరేకేత్వితి ॥
విశేషణవిశేష్యసంబంధస్యైవేతి ॥ సత్త్వనిష్ఠగుణాద్యన్యత్వవైశిష్ట్యస్యై
వేత్యర్థః॥ పరంపరయా॥పరంపరాసంబంధేన।స్వావచ్ఛిన్ననిరూపితసమ
వాయాదిసంబంధేనేతి యావత్॥వ్యాప్యత్వాదితి ॥ గుణాన్యత్వవైశిష్ట్యా
వచ్ఛిన్నాధికరణతాయాః గుణాదావసత్త్వాత్తాదృశసంబంధేనతద్వైశిష్ట్య
స్యద్రవ్యమాత్రవృత్తిత్వాదితిభావః। ఏవకారేణసత్తాయాఃవ్యాప్యత్వవ్యవ
చ్ఛేదః। యత్రవిశేషణవిశేషావచ్ఛిన్న సత్తాహేతుకద్రవ్యత్వాద్యను
మితిరభిమతా తత్రాన్యవైశిష్ట్యహేతుకానుమితిరేవోపేయతే వైశిష్ట్య
పరంపరాసంబంధేన వ్యాప్తిధీవిరహే చానుమితిరసిద్ధైవేతి
భావః ॥ యద్యపి విశిష్టనిరూపితసంబంధస్య విలక్షణత్వే తాదృశసం
బంధేన సత్తాయా అపి వ్యాప్యత్వం నిర్వహతి।తథాపి విశేషణావచ్ఛిన్న
నిరూపితసమవాయత్వాదినానసత్తాదిసంబంధతా కింతువిశిష్టసత్తావానితి
ప్రత్యయేవైశిష్ట్యస్యైవసత్తాది విశేషణతాపన్నస్యోక్తపరంపరా సంబం
ధేనధర్మిణి విశేషణత్వోపగమాత్ నాతిప్రసంగ ఇత్యాశయే నేదమభిహి
తం।నన్వేవంరీత్యా ప్రథమలక్షణ పరిష్కారేవక్ష్యమాణకేవలాన్వయిసా
ధ్యకావ్యాప్త్యసంగతిః తత్రాపిసంబంధాంతరేణ హేతుమద్వృత్తిత్వాహే
త్వధికరణావచ్ఛిన్న సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావప్రసిద్ధ్యాలక్షణగమ
నసంభవాదతఆహ ॥ కేవలాన్వయినీతి ॥ ద్వితీయలక్షణేతి॥నచతచ్చైత్యా
నేన ఉభయత్వావచ్ఛిన్నస్యైవ పరామర్శాత్ ప్రథమలక్షణేఽవ్యాప్త్య

(దీధి)సత్తాయాంగుణేనద్రవ్యత్వసామానాధికరణ్యమితిప్రతీతిర్హిద్ర
వ్యత్వేగుణే నపృథివీత్వసామానాధికరణ్యమితిప్రతీతివత్ సత్తాయాస్తద్రవ్య
త్వసామానాధికరణ్యావచ్ఛేదకత్వస్యపరంపరాసంబంధేన * *

సంభవేఽసంగతిర్మధ్యార్వైరేవేతివాచ్యం । కేవలాన్వయిసాధ్యకేధర్మ
చావ్యాప్తి ప్రదర్శనాత్ ఉభయత్రోపస్థితేపిలక్షణద్వయే యథాయో
గంతత్తత్ర లేఽవ్యాప్త్యన్వయేతాత్పర్యాత్ ।యద్యపిధూమాదావపిసాధ్య
సామానాధికరణ్యసామాన్యాభావఘటితస్యప్రథమలక్షణార్థస్యానావ్యా
ప్త్యవకాశఃతథాపి యత్కించిత్సాధ్యవద్వ్యక్తిభేదనివేశాభిప్రాయేణద్వి
తీయలక్షణస్యైవ యత్కించిత్సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావ నివేశాభి
ప్రాయేణైవప్రథమలక్షణస్యాపినానావ్యక్తిసాధ్యకేఽవ్యాప్తిప్రదర్శనమవి
రుద్ధం । మూలేచయత్కించిత్సాధ్యానధికరణాధికరణ ఇత్యుపలక్షణం
యత్కించిత్సాధ్యాధికరణావృత్తావిత్యపిబోధ్యం । తేన ప్రథమలక్షణా
వ్యాప్తిసంపాదక హేతుకథనాన్యూనత్వస్య నావకాశ ఇతిధ్యేయం ॥
సామానాధికరణ్యస్యా వ్యాప్యవృత్తితాయాంప్రమాణసిద్ధాయామేవదర్శి
తాతివ్యాప్తిర్వారయితుం శక్యతే తత్రైవనప్రమాణంఉక్త ప్రతీతేరన్యవి
షయకత్వాదిత్యాహ ॥ సత్తాయామితి ॥ ప్రతీతిర్హీతి ॥ అభావం గుణేఽ
వగాహతఇత్యనేనాన్వయః ॥ అవచ్ఛేదకత్వస్యేతి ॥ నిరూపకత్వస్యేత్య
ర్థః । తేనసామానాధికరణ్యస్యావ్యాప్య వృత్తితామతే తదవచ్ఛేదకత్వ
స్యాప్రామాణికత్వేపినక్షతిః ।ఉక్తాకారప్రతీతావవచ్ఛేదకత్వానుల్లేఖాత్
అవచ్ఛేదకత్వాభావావగాహితాన సంభవత్యేవేత్యాహ ॥ పరంపరే
తి ॥ ననూక్త పరంపరాసంబంధేనవృత్తి నియామకః ఆకాశం ద్రవ్యత్వ
సామానాధికరణ్యవదిత్యప్రతీయాత్ ఇత్యుక్త సంబంధావచ్ఛిన్నాభా
వఏవా ప్రామాణిక ఇతితాదృశాభావావలంబనతాపి నోక్తప్రతీతేస్సం
భవతీత్యా శంకోద్ధారాయాన్యనురూపాం దృష్టాంతమాహ ॥ద్రవ్యత్వఇతి॥గుణ

(దీధితి) సామానాధికరణ్యస్యాఽభావం గుణేఽవగాహమానేన ఘుసత్తా
యామేవ ద్రవ్యావృత్తిత్వాభావం । సత్తా న ద్రవ్యావృత్తిత్వాభావవతీ ద్రవ్యావృ
త్తిత్వాభావో వా న సత్తావృత్తిరిత్యాది సర్వజనప్రసిద్ధప్రతీతి బాధితత్వాత్

స్యావచ్ఛేదకతానియామకద్రవ్యత్వసంబంధశూన్యతయా ద్రవ్యత్వే స్త్వా
భావావచ్ఛేదకత్వం న సంభవతీత్యగత్యా గుణాదిష్వేవ ద్రవ్యత్వపృథివీత్వసా
మానాధికరణ్యావచ్ఛేదకత్వస్య పరంపరాసంబంధావచ్ఛిన్నతాదృశసా
మానాధికరణ్యస్యాఽభావ ఏవ తాదృశప్రతీతివిషయ ఇత్యావశ్యముపే
యం తద్వదత్రాపీత్యర్థః । స్వరసతో యాదృశశబ్దాద్యాదృశార్థః ప్ర
తీయతే తాదృశశబ్దోల్లిఖిత ప్రత్యయే తాదృశార్థవిషయకత్వమేవాన
తిబాధకే యుజ్యత ఇత్యాశయేన దర్శితప్రతీతే స్సత్తాయాం గుణావచ్ఛి
న్న ద్రవ్యావృత్తిత్వాభావావగాహితాయాం బాధకప్రతీతిమాహ॥ సత్తా న ద్ర
వ్యావృత్తిత్వాభావవతీతి॥ న చ ద్రవ్యావృత్తిత్వాభావాభావస్య ద్రవ్యావృత్తిత్వరూ
పస్య సత్తాయామనభ్యుపగమే న తేఽపి సత్త్వాన్న తస్యాః ప్రతీతేర్బాధకత్వం సంభవ
తి విరోధ్యవిషయకత్వాదితి వాచ్యం । తాదృశజ్ఞాన ద్రవ్యావృత్తిత్వాభావావ
చ్ఛేదస్యైవ ప్రత్యాయనాత్ తదాకార ప్రతీతేరపి తదవచ్ఛేదావగాహిత
యా బాధకత్వాత్ భేదస్యావ్యాప్యవృత్తితావిరహేణ సామానాధికరణ్యా
భావావచ్ఛేదస్య తదభావవిరోధిత్వాత్ । యది చ భేదస్యావ్యాప్యవృత్తిత్వమ
తమవలంబ్య తాదృశప్రతీత్యోర్విరోధ్యవిషయకత్వముపపాద్యతే । తదా స
త్తాయాం ద్రవ్యత్వసామానాధికరణ్యాభావేఽపి తదధికరణభిన్నత్వస్యాక్ష
తతయాతివ్యాప్తివారణమశక్యమేవేతి భావః । అవ్యాప్యవృత్తిత్వసాధకదర్శి
తప్రతీతేరభావరూపవిశేష్యే సత్తావృత్తిత్వావగాహితాయా ఉపగమాత్తా
దృశాభావవిశేష్యకసత్తావృత్తిత్వవిరోధివిషయకప్రత్యయం బాధకతయో
పన్యస్యతి॥ ద్రవ్యావృత్తిత్వాభావ ఇతి॥ యద్యపి ద్రవ్యావృత్తిత్వాభావే సత్తావృ
త్తిత్వం గుణాద్యవచ్ఛేదేన న తు ద్రవ్యావచ్ఛేదేనేతి తదవచ్ఛేదేన తత్ప్రస

(దీధి) బాధకాభావాత్తుసంయోగతదభావయోరవచ్ఛేదకభేదేన ఏకత్రప్రతీత్యా తదుభయోరేకత్రసిద్ధిః । అతీన్ద్రియసాధ్యకేఅతీన్ద్రియే

త్తావృత్తిత్వాభావస్సంభవతి ఏవం సత్తావృత్తిత్వంసత్త్వాత్వసామానాధికరణ్యారూపం సామానాధికరణ్యస్యావ్యాప్యవృత్తితాయాం తత్రేఅవ్యాప్యవృత్తి నవచ్ఛేదకగుణత్వాద్యవచ్ఛేదేన ద్రవ్యావృత్తిత్వాభావే తదభావస్సంభవత్యేవేతినవిరోధః తథాప్యుక్తయుక్త్యాదర్శితప్రతీతేస్సత్తావృత్తిభేదావగాహితయాబాధకత్వందుర్వారమేవ ।యత్తు సత్తావృత్త్యభావేఅవచ్ఛేదకభేదేనసత్తావృత్తిత్వాభావసంభవేపి అవచ్ఛేదకాప్రతీతిదశాయాంజాయమానతత్ప్రత్యయస్యసత్తావృత్తిత్వాగ్రహప్రతిబంధకతయా తదుత్తరంజాయమానాయాస్సత్తాయాంగుణే నద్రవ్యత్వసామానాధికరణ్యమితిప్రతీతేస్సామానాధికరణ్యాభావే సత్తావృత్తిత్వావగాహిత్వాసంభవేనగుణనిష్ఠసామానాధికరణ్యావచ్ఛేదకత్వాద్యభావావగాహిత్వే సర్వత్రైవతదవగాహిత్వకల్పనముచితమితిభావవర్ణనం।తదసత్ ।ఏవంసత్త్వావచ్ఛేదకావిషయిణ్యాద్రవ్యత్వసామానాధికరణ్యత్వేనసత్తాయాం తత్సామానాధికరణ్యవిషయకప్రతీతేరపి బాధకతాసంభవేనసత్తానద్రవ్యావృత్తిత్వాభావతీ ఇత్యాదిప్రతీతిపర్యంతానుధావనస్య నిర్బీజత్వాపాతాత్ ।నన్వేవంసంయోగాదిమతిసంయోగాదేరవ్యాభావో మాస్తిత్వేన్మూలేనసంయోగఇతిప్రతీతేరపి మూలనిష్ఠసంయోగాద్యవచ్ఛేదకత్వాభావావలంబనతయోపపత్తేరిత్యతఆహ ॥ బాధకాభావాదితి ॥ తత్రకపిసంయోగాభావోవృక్షావృత్తిరిత్యాదిప్రత్యయస్యాననుభవాదితిభావః । సంయోగాభావేవృక్షావృత్తిత్వప్రత్యయ ఇవద్రవ్యావృత్తిత్వాభావేసత్తావృత్తిత్వాభావ ప్రత్యయేపివివాదసంభవాత్ యత్రసామానాధికరణ్యాభావస్య నప్రత్యక్షసంభవః తత్రతత్సత్త్వేమానాభావేన తదనధికరణత్వం నిష్ప్రత్యూహమిత్యతివ్యాప్తిరిత్యాహ ॥ అతీంద్రియసాధ్యక ఇతి ॥ ఇదంగురుద్రవ్యత్వాత్పృ

(దీధి)వ్యభిచారిణ్యతిప్రసంగాచ్చ।తత్రసామానాధికరణ్యాభావస్య ప్రత్యక్షాసంభవేనాసిద్ధేః।నచతదభావవద్వృత్తిత్వేనతత్రేత్యనుమేయం। తద్వద్వృత్తిభిన్నత్వస్యోపాధిత్వాత్ * * * *

దీధిగురుత్వాత్ ఇత్యాదావిత్యర్థః। అథవా స్తంభాదౌ పిశాచత్వాభావస్యైవస్తంభత్వాదౌపిశాచత్వసామానాధికరణ్యాభావస్యానుమాత్వాయా రూపాభావస్యైవ మహావాయుత్వాదౌరూపసామానాధికరణ్యాభావస్యాపి ప్రత్యక్షత్వాదుభయత్రాతీంద్రియత్వోపాదానం।తత్రైతి॥గురుత్వాదిసాధ్యకస్థలేసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావస్యాతీంద్రియ ప్రతియోగికతయా అతీంద్రియహేతుకస్థలేవ ధర్మిణఏవతథాత్వాత్ హేతౌసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావస్యప్రత్యక్షాసంభవేన తత్రతదసిద్ధేరిత్యర్థః॥తదభావవద్వృత్తిత్వేన॥ గురుత్వాభావవద్వృత్తిత్వేన।తత్ర।ద్రవ్యత్వాదౌ।తత్ గురుత్వాదిమద్వృత్తిత్వాభావవత్త్వం।అనుమేయమితి।తద్విరుద్ధదృష్టాంతేనేత్యాదిః। తద్వదితి। గురుత్వాదిమదిత్యర్థః। ఉపాధిత్వాదితి।తద్వద్వృత్తిభిన్నత్వస్యాతద్విరుద్ధదృష్టాంతేసాధ్యవ్యాపకతాయాః పక్షీభూతప్రకృతహేతౌచ భేదస్యావ్యాప్యవృత్తిత్వేన సాధనావ్యాపకతాయాస్సుగ్రహత్వాత్ పక్షేసాధ్యసందేహేన పక్షావృత్తితాదృశోపాధౌసాధ్యవ్యాపకతానిశ్చయాసంభవేపిసందిగ్ధోపాధిత్వస్య దుర్వారత్వాత్। అనుకూలతర్కవిరహేసందిగ్ధోపాధేరపిదూషకత్వాదితిభావః। నన్వేవమతీంద్రియసంయోగాదేరవ్యాప్యవృత్తిత్వంనస్యాత్ తద్వతితదభావప్రత్యక్షాసంభవేనాసిద్ధేః।అనుమానస్యాప్రయోజకత్వాత్ ఏవంసామానాధికరణ్యస్యావ్యాప్యవృత్తితామాశ్రిత్య మణికృతైవసిద్ధాంతలక్షణే హేతుసమానాధికరణాభావే ప్రతియోగిసామానాధికరణ్యాభావస్యవిశేషణతాకల్పకమణిచ సంయోగాభావః ప్రతియోగ్యసామానాధికరణఇతి గ్రంథేన అవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకవ్యభిచారిణ్యతి వ్యాప్తిరుద్ధృతా।తథాచ తన్మతైయుక్తిర్భవతు

(దీధి) కించైవమిదానీమితిప్రతీతిర్నియామకవిశేషణతావిశేషేణహే తుతాయాంసద్ధేతావవ్యాప్తిః । తేనసంబంధేనాధికరణే కాలే తేనసంబం ధేనసాధ్యవద్వృత్తిత్వస్యాపరిహార్యత్వాత్ప్రసిద్ధేః ॥ * *

వాసవా ఉభయథాపి తదాశ్రిత్యపూర్వపక్షలక్షణం వ్యాచక్షాణో రాధ్యతీత్యాశంక్యాకూపణాంతరమాహ॥ కించేతి॥ ఇదమిదానీమితి॥ కాలి కవిశేషణతాత్మకవిలక్షణసంబంధేనేత్యర్థః । అభావాదెరివాతి ప్రతీ తిర్నియామకో యో దైశికవిశేషణతా విశేషఃతత్రతాదృశసంబంధవైలక్ష ణ్యస్య ప్రామాణికతాలాభాయవిలక్షణప్రతీతినియామకత్వాభిధానం। న చేదానీమితి ప్రతీతౌ సంబంధవైలక్షణ్యాభావేపి కాలత్వేనాధికరణ తావగాహనాదివహేతిప్రతీత్యయాత్తస్యవైలక్షణ్యాముపపద్య త ఇతి కింసంబధవైలక్షణ్యేనేతి వాచ్యం సంబంధవిశేషాను యోగిత్వాదన్యస్య కాలత్వస్య దుర్వచత్వాత్ ఇదానీంకాలత్వాభా వఇత్యాదిప్రతీత్యా కాలేకాలత్వాద్యభావవృత్తేః ప్రామాణికత్వేపికాలే కాలత్వంనాస్తీతి ప్రతీత్యనుదయాత్ నాస్తీత్యాకారకప్రతీతౌకాలికసంబ ధవ్యాపకరూపావచ్ఛిన్నాన్యయా ఏవవిశేషణతాయాః నియామకత్వ స్యావశ్యకత్వాత్ దైశికకాలికసంబంధసాధారణసంబంధతావచ్ఛేదకస్యా ప్రామాణికతయాకాలికసంబంధేసంబంధతావచ్ఛేకీభూతవైలక్షణ్యస్య సిద్ధెర్నిష్ప్రత్యూహత్వాచ్చ ॥ సద్ధేతావితి ॥ కాలత్వాదిసాధ్యకఘటాది హేతావిత్యర్థః ॥ కాలఇతి ॥ కాలావచ్ఛేదేనేత్యర్థః। అప్రసిద్ధెరితి॥ వృత్తిమతః కాలావచ్ఛేదేన కాలత్వసామానాధికరణ్యవత్త్వాదవృత్తేః స్తతద భావస్యకాలానవచ్ఛిన్నత్వాత్ అవచ్ఛేద్యాధికరణాసంబంధినోఽనవచ్ఛే దకత్వాత్! అథ హేత్వధికరణమహాకాలావచ్ఛేదేన మహాకాలఏవకాల వృత్తిత్వాభావఃప్రసిధ్యతిమహాకాలస్యగగనాదివదవృత్తితయాతత్రకాలవృ త్తిత్వస్యానత్వాత్ తస్యతావాత్త్వసంబంధేన స్వసంబంధితయాస్వనిష్ఠా

భావావచ్ఛేదకత్వసంభవాత్ । నచ తాదాత్మ్యసంబన్ధో ఽనవచ్ఛేదకతాని
యామకః రూపేపర్వతేన వహ్నిమత్సంయుక్తత్వమితివత్ రూపేస్వస్మిన్
నవహ్నిమత్సంయుక్తత్వమితి ప్రతీతేస్సవినాదత్వాత్ ఇతి వాచ్యం । తథాస
తి తాదాత్మ్యసంబన్ధేన వ్యభిచారిణి తదతిరిక్తసంబన్ధేనాన్యసంబన్ధినితే
నసంబన్ధేన హేతుమత్త్వావచ్ఛేదేన సాధ్యసామానాధికరణ్యాభావవిరహా
దతివ్యాప్తేః స్ఫుటతయా తద్దోషోపేక్షాయా అనుచితత్వాపాతాదితి చేత్ ।
అత్ర కేచిత్ ॥ కాలికసంబన్ధేన గగనాదేరపి వృత్తిమత్త్వస్వీకారతాభిప్రా
యకోఽయం గ్రన్థః తథా చ కాలావచ్ఛేదేన మహాకాలేపి కాలికసంబన్ధే
న సాధ్యవద్వృత్తిత్వసత్త్వాత్తద్విరహాప్రసిద్ధిగ్రన్థవిరుద్ధ్యత ఇతి వదం
తి ॥ వస్తుతస్తు ॥ స్వస్మిన్ సామానాధికరణ్యాతదభావయోః స్వరూపావచ్ఛేదకత్వే
స్వాధికరణత్వమేవనియామకం నతు స్వసంబన్ధితామాత్రం స్వాధికరణావ
చ్ఛేదేనైవ స్వస్మిన్ తత్ప్రతీతేరనుభవసిద్ధత్వాత్ । అతఏవ సంబన్ధాం
తరేణ సంబన్ధినిత్యపేక్ష్య వర్తమాన ఇత్యభిహితం నహ్యైవం తాదా
త్మ్యాదివృత్త్యనియామకసంబన్ధేన వ్యభిచారిణ్యతివ్యాప్త్యకథనాన్యా
నతా మర్త్యావైర్వేతి వాచ్యం । తాదృశసంబన్ధేన సాధ్యవద్వృత్తిత్వస్య హే
త్వధికరణత్వస్య చాప్రసిద్ధ్యా ఽతివ్యాప్త్యసంభవాత్ నచ తేన సంబన్ధే
న స్వధేతాలక్షణసంగమనాయ వృత్తేరధికరణతాయాశ్చ స్థలే సంబం
ధ ప్రతియోగిత్వానుయోగిత్వయోరేవ నివేశనీయత్వాదతివ్యాప్తే రా
పత్త్యైకతేతి వాచ్యం । ప్రాచాం మతే తేన సంబన్ధేన వ్యాప్త్యనభ్యుపగమ
సంభవేన వృత్త్యాదేరపి నివేశసంభవః ఇత్యభిప్రాయేణైవాతి వ్యాప్త్య
నుద్భావనాత్ ॥ ఏతేన హేత్వధికరణ ఖండకాల విశేషావచ్ఛేదేన కాలిక
సంబన్ధేన తదవృత్తౌ తద్విషయకభావిజ్ఞాన ఏవ సాధ్యాసామానాధికర
ణ్యప్రసిద్ధిస్సంభవతి । నచైవమపి కాలత్వేన సర్వస్మాదిత్యాదౌ ఖండకా
లస్య హేత్వనధికరణతయా హేత్వధికరణావచ్ఛిన్నసాధ్యాసామానాధి

కరణాప్రసిద్ధిర్దుర్వారైవేతి వాచ్యం। హేతుతావచ్ఛేదకావచ్ఛి
న్నహేత్వధికరణపర్యంతానివేశేనవైశిష్ట్యవ్యాసజ్యవృత్తిధర్మావచ్ఛి
న్నస్య యత్ర హేతుత్వం తత్ర తాదృశధర్మస్యైవ తన్మతే స్వావచ్ఛిన్నని
రూపితాధికరణత్వరూపపరంపరాసంబంధేన హేతుత్వస్యాభిమత
యోక్తస్థలే సర్వత్వస్యైవ తాదృశసంబంధేన హేతుతయా తాదృశసం
బంధేనావృత్తేః కాలికసంబంధేన కాలవృత్తౌ గగనత్వాదావేవ తాదృశ
సంబంధేన సాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావస్య హేత్వధికరణకాలావచ్ఛేదేన
ప్రసిద్ధేరితి పరాస్తం ॥ తాదృశకాలే తజ్జ్ఞానస్య విషయతాసంబన్ధసత్త్వేపి
తాదృశసంబంధస్య వృత్తినియామకత్వానభ్యుపగమేన తజ్జ్ఞానస్య తత్ప్రా
ధీనతావిరహేణ తస్య తజ్జ్ఞానానధికరణత్వాత్ తజ్జ్ఞానే అభావవృత్తౌ త
త్కాలస్యానవచ్ఛేదకత్వాత్ । మహాకాలానుయోగికవిశేషణతావిశేష
ణఘటాదిహేతుకస్థలాభిప్రాయకోయం గ్రంథః తాదృశసంబంధేన హే
తుమత్తాయాః ఖండకాలేఽభావాన్నోక్తదిశా ప్రసిద్ధిః ఇత్యపి కేచిత్ ॥ అ
త్ర స్వాశ్రయహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావా
నవచ్ఛేదకతాదృశసంబంధావచ్ఛిన్నస్వాధికరణతావత్త్వసామాన్యకత్వం
వివక్షణీయమితి నోక్తావ్యాప్త్యవకాశః । స్వావయవపరమాణ్వవచ్ఛేదే
న ఘటాదౌ వర్తమానే కాలత్వసామానాధికరణ్యాభావే తదధికరణకాల
సామాన్యస్యానవచ్ఛేదకతయా తత్ర లక్షణసమన్వయసంభవాత్ కేవలాన్వ
యిసాధ్యకే మేయత్వాదౌ సర్వాధికరణావచ్ఛేదేనైవ హేతుతావచ్ఛేదక
సంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్యవద్వృత్తిత్వసత్త్వాత్ స్వనిష్ఠతదభావాప్రసిద్ధ్యాఽ
వ్యాప్తిర్న క్షతిమావహతి మూలకృతైవ తత్రావ్యాప్తేర్వక్ష్యమాణత్వాత్।
యది చైవమాత్మభిన్నం జ్ఞానవదన్యత్వాదిత్యాదౌ హేతోరాత్మాన్యసకలవస్త్వ
వచ్ఛేదేనైవ దైశికవిశేషణతయా సాధ్యవద్వృత్తిత్వసత్త్వాత్ ఆత్మనిష్ఠ
కేనాపి సంబంధేన హేతుమత్త్వాభావాత్ తదవచ్ఛేదేన హేతౌ సాధ్యసా
మానాధికరణ్యాభావవృత్త్యసంభవాద్ధేతునిష్ఠతాదృశాభావాప్రసిద్ధ్యా అ

వ్యాప్తిరితివిభావ్యతే।తదాహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేనయత్స్వాధికరణం
తదవచ్ఛేదేనస్వస్మిన్వర్తతేయోఽభావఃతత్ప్రతియోగితానవచ్ఛేదకతా
దృశసంబంధావచ్ఛిన్న సాధ్యవద్వృత్తిత్వత్వకత్వం వ్యాప్తిరిత్యేవవివక్ష
ణీయం కాలత్వవాన్ ఘటాదిత్వాదౌ కాలావచ్ఛేదేనఘటాదౌ వర్తమానః
కాలసమవేతత్వాభావః ప్రసిద్ధః తత్ప్రతియోగితానవచ్ఛేదకంచకాలిక
సంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వత్వాదికమితిలక్షణసమన్వయః॥ హేతుతావచ్ఛేద
కసంబంధేనయద్వృత్తిమత్ తన్నిష్ఠతత్సంబంధావచ్ఛిన్న సాధ్యవద్వృత్తి
త్వాభావానవచ్ఛేదకతత్సంబంధావచ్ఛిన్న తద్వృత్తిప్రకృతహేతూభ
యాధికరణతావత్సామాన్యకత్వం వావక్తవ్యం ఆత్మభిన్నం జ్ఞానవదన్య
త్వాదిత్యాదౌ ఆత్మాద్యవచ్ఛేదేన ఘటత్వాభావాదినిష్ఠాత్మాన్యవృత్తిత్వా
భావస్యానవచ్ఛేదకం ఘటత్వాభావజ్ఞాన వదన్యత్వోభయాధికరణసా
మాన్యమితిలక్షణ సమన్వయః। ఉభయాధికరణత్వేఽవేశాద్వహ్నిమాన్
ధూమాదిత్యాదౌధూమాదిసంయోగినః కపాలాదేర్ఘటాది నిష్ఠవహ్ని
మత్సంయుక్తత్వాభావావచ్ఛేదకత్వేఽపినక్షతిఃకపాలాదేస్సంయోగేనఘ
టానధికరణతయా ఉక్తోభయాధికరణతావత్సామాన్యాసంతర్గతత్వాత్॥
అథవాహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేనయద్ధేత్వధికరణంతదవచ్ఛిన్నస్వవృ
త్తికాన్య హేతుతావచ్ఛేదక సంబంధావచ్ఛిన్న సాధ్యవద్వృత్తిత్వాభావ
కత్వ వివక్షణాన్నకశ్చిద్దోషః। సర్వత్రసిద్ధౌతావంతతఃఅవృత్తౌప్రసిద్ధ
సాధ్య సామానాధికరణ్యాభావవత్తాదృశ స్వవృత్తికాన్యత్వ సత్వేన లక్ష
ణసమన్వయాత్ । వహ్న్యాదినిష్ఠధూమాది సామానాధికరణ్యాభావే అ
యోగోళకాదేరివతద్వృత్తిత్వస్యాప్యవచ్ఛేదకత్వాత్ । స్వఃనిష్ఠహేతుతా
వచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్న వృత్త్యనవచ్ఛిన్నహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధా
వచ్ఛిన్నసాధ్యసామానాధికరణ్యాభావకత్వం వావివక్షణీయమిత్యాదయః
పరిష్కారస్యపంథానోద్రష్టవ్యాః ॥ శ్రీదక్షిణామూర్తయేనమః ॥

—*ఇతి గాదాధర్యాం సార్వభౌమ పరిష్కారః*—